

Az akadémiai intézeteknek nem kizárólag csak az alapkutatások terén vannak közfeladatai. A kutatási területén felmerülő aktuális kérdések – szakmai és hiteles – elemzése ugyanúgy a feladatkörébe tartozik. Különösen igaz lehet ez napjainkra, amikor az információs források megsokszorozódása nagyon gyakran félreértések és pontatlanságok széleskörű elterjedésével is együtt jár.

A Jogi Iránytű című elektronikus folyóirat elsődleges célja az előbbiekkel összhangban a hiteles tájékoztatás. A Jogtudományi Intézet kutatói által készített rövid írások aktuális jogi problémák elemzésére töreksenek, felhasználva az akadémiai kutatások során felhalmozott szaktudást és ismereteket. Amennyiben ez lehetséges, a cikkek egy adott kérdés külföldi és nemzetközi dimenzióit is bemutatják, mivel az összehasonlítás segítségével a problémák olyan vonatkozásai is láthatóvá válhatnak, melyek kizárólag a nemzeti jogrend irányából elemezve nem biztos, hogy rögtön szembevetődnek.

Bízunk abban, hogy a Jogi Iránytű a jogi kérdések iránt érdeklődők számára az ismeretek alapvető és hiteles forrásává válik hamarosan!

Fekete Balázs
felelős szerkesztő

Tartalom

Bodzás Balázs: A banki kölcsönszerződésekben használt általános szerződési feltételek érvénytelenségéről	35
Gárdos-Orosz Fruzsina: A befogadási eljárás jelentősége az új alkotmánybíróági eljárásban	37
Hollán Miklós: A nemzetközi kapcsolatban elkövetett vesztegetésről – a Btk. legújabb módosítása kapcsán	40
Kecskés Gábor: Húsz évvel az ENSZ környezetvédelmi és fejlesztési konferenciája után – "A jövő, amit szeretnénk"?	43
Salát Orsolya: A körülmételés mint testi sértés: reflexiók egy német bírósági döntésről	45
Schweitzer Gábor: Alaptörvény és sarkalatos törvény - egykor és ma	48
Könyvszemle	51

Szerkesztőbizottság:
Boóc Ádám
Gárdos-Orosz Fruzsina,
Kecskés Gábor

Felelős szerkesztő: Fekete Balázs

Kiadó:
MTA TK Jogtudományi Intézet
A kiadó székhelye: Budapest
Felelős kiadó: az MTA TK főigazgatója

honlap: iranytu.mta-ius.hu

ISSN 2063-8841

email: fekete.balazs@jog.mta.hu

A banki kölcsönszerződésekben használt általános szerződési feltételek érvénytelenségéről

A Kúria elnöke 2012. március 1-én joggyakorlat-elemző csoportot állított fel a fogyasztói kölcsönszerződésekben a pénzügyi intézmények által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítás tisztességtelenségének megítélésére.¹ Az újonnan felállított joggyakorlat-elemző csoport tehát azt vizsgálta, hogy milyen esetekben minősíthető a bank által alkalmazott általános szerződési feltétel (üzletszabályzat) bizonyos kikötése érvénytelennek.

A Kúria elnöke - a Kúria Polgári Kollégiuma vezetőinek indítványára - elsődlegesen azért döntött a munkacsoport felállítására mellett, mert az elmúlt időszakban jelentősen megélénkült a szakmai érdeklődés a pénzügyi intézményekkel - elsődlegesen bankokkal - kötött fogyasztói kölcsönszerződések iránt. Különösen a pénzügyi intézmény (bank) általi egyoldalú módosításához kapcsolódóan merültek fel olyan jogi kérdések, amelyek mielőbbi megnyugtató rendezése mind a bankok, mind pedig a fogyasztók számára kulcsfontosságúvá vált. Miután a Kúria a tavalyi év végén ítéletet hozott a nagy sajtó visszhangot kiváltott ún. Partiscum-ügyben,² a jogi szakirodalom figyelme is az egyoldalú szerződésmódosítás jogszerűségének kérdése felé fordult.³

Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a munkacsoport tevékenysége nem terjedt ki a lakáscélú kölcsönszerződésekre, ezekre ugyanis külön jogszabály, a 275/2010. (XII. 15.) Korm. rendelet az irányadó.

A joggyakorlat-elemző csoport 2012. szeptember 17-én készítette el vélemény-tervezetét, melyet megküldött az érdekelt szakmai szervezeteknek. A vélemény-tervezet a szakmai szervezetek észrevételei alapján még módosulhat. A joggyakorlat-elemző csoport végleges állásfoglalását 2012 novemberében nyilvános konferencián vitatták meg az érdekeltek, ezt követően pedig a Kúria Polgári Kollégiuma készít ennek alapul vételével egy kollégiumi véleményt.

A joggyakorlat-elemző csoport főbb megállapításai

1. A pénzügyi intézmény (bank) a fogyasztói nem lakáscélú hitel-, illetve kölcsönszerződésekre (fogyasztói kölcsönszerződés) vonatkozó általános szerződési feltételei között (üzletszabályzatában) a kamat, díj, költség ügyfélre kedvezőtlen, egyoldalú módosításának jogát - törvényi felhatalmazás alapján, annak megfelelően - kikötheti. E szerződési kikötés önmagában, amiatt nem semmis, mert a pénzügyi intézmény maga számára a

fogyasztóra hátrányos egyoldalú szerződésmódosítás jogát kiköti.

2. Az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés nemcsak jogszabályba ütközés miatt lehet semmis, hanem azért is, mert az egyoldalú szerződésmódosításra okot adó egy vagy több, esetleg valamennyi feltétel - tartalmát tekintve - indokolatlanul és egyoldalúan előnyös a pénzügyi intézmény számára, ezért a Ptk. 209.§-ának (1) bekezdése értelmében tisztességtelen.

A Ptk. 209.§-ának (6) bekezdése alapján azonban a bíróság által nem vizsgálható az olyan feltétel tisztességtelensége, amelyet jogszabály határoz meg, vagy amely tisztességtelenségének vizsgálatát jogszabály kizárja. A Magatartási Kódexben foglalt egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő feltételek semmisségét azonban a bíróság vizsgálhatja.

3. Tisztességtelen az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó olyan kikötés, amely a fogyasztóval szerződő pénzügyi intézmény számára - a fogyasztó hátrányára - indokolatlanul és egyoldalúan előnyt nyújt. Tisztességtelen - adott esetben jogszabályba ütköző - az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés, ha:

- a) tartalma az átlagfogyasztó számára nem egyértelmű, nem világos (világos és egyértelmű megfogalmazás elve);
- b) az egyoldalú szerződésmódosítás feltételei nem tételesen meghatározottak, vagyis ok-listát nem tartalmaz, vagy az ok-lista csak példálózó jellegű felsorolást tartalmaz (tétéles meghatározás elve);
- c) az egyoldalú módosítás feltételei nem objektív jellegűek, vagyis a fogyasztóval szerződő félnek lehetősége van a feltétel bekövetkeztét előidézni, abban közrehatni, a módosításra okot adó változás mértékét befolyásolni (objektivitás elve);
- d) az ok-listában meghatározott körülmények ténylegesen nem, vagy nem olyan mértékben hatnak a kamatra, költségre illetve díjra (ténylegesség és arányosság elve);
- e) a másik fél nem láthatta előre, hogy milyen feltételek teljesülése esetén és milyen mértékben kerülhet sor további terhek rá történő áthárítására (átláthatóság elve);
- f) a szerződésmódosítás bekövetkezése esetére nem biztosítja a fogyasztó számára a felmondás jogát.

4. Mind a jogszabályba ütköző, mind a tisztességtelen szerződési feltétel semmis; e két érvénytelenségi ok vizsgálatának nincs a jogszabályból levezethető kötelező sorrendje.

5. Ha a fogyasztó a szerződéskötési eljárás során az egyoldalú szerződésmódosítás feltételeit nem ismerheti meg, az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés nem válik a szerződés részévé.

6. A bíróságnak a per tárgyává tett általános szerződési feltétel érvénytelenségét hivatalból kell észlelnie, ha az

¹ Joggyakorlat-elemző csoportok felállítására a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 29. § (1) bekezdése alapján kerülhet sor.

² Közzétéve: Bírósági Határozatok 2012/2. szám 41. jogeset

³ GADÓ G.: Egyoldalú szerződésmódosítás a pénzügyi szektorban. *Gazdaság és Jog*, 2011/12. 3-8.; KEMENES I.: A pénzintézetek egyoldalú szerződésmódosítási jogáról. *Gazdaság és Jog*, 2012/4. 3-12.

érvénytelenség a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján megállapítható.

A bíróságnak a már nem alkalmazott vagy nem hatályos általános szerződési feltétel érvényességét is vizsgálnia kell, ha ez szükséges a jogvita eldöntéséhez.

A bíróságnak az általános szerződési feltételként a szerződés részévé váló egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés érvénytelenségét attól függetlenül kell vizsgálnia, hogy azt a fogyasztóval szerződő fél ténylegesen alkalmazta-e.

7. Az ok-listában szereplő érvénytelen - tisztességtelen, semmis - kikötés nem vált ki joghatást, a szerződés e kikötés mellőzésével, egyebekben változatlan feltételekkel köti a feleket. A bíróság ítéletében azt állapítja meg, hogy mely tisztességtelen feltétel érvénytelen. Nincs lehetőség arra, hogy a bíróság az érvénytelen szerződési feltétel helyett, vagy azt kiegészítve új, a felek egyenlőségét helyreállító szerződési kikötést állapítson meg.

Olyan esetben, amikor a szerződési feltételnek csak meghatározott része tisztességtelen, nincs akadálya, hogy a bíróság - a részleges érvénytelenség szabályait alkalmazva - ne a teljes szerződési kikötés, hanem csak a tisztességtelen jellegét okozó rész érvénytelenségét állapítsa meg és az érvénytelen részt mellőzze, a szerződési kikötést pedig az érvénytelen része nélkül, annak elhagyásával érvényessé nyilvánítsa, ha az adott esetben ennek az érvénytelenségi jogkövetkezménynek az alkalmazása célszerű és indokolt.

8. Az általános szerződési feltételek között szereplő ok-listában foglalt feltételek érvénytelensége az egyoldalú szerződésmódosítás érvényességével kapcsolatosan is vizsgálható.

Az egyoldalú szerződésmódosítás érvénytelenségének megállapítása iránt - ha az általános szerződési feltételnek minősül - közérdekű kereset indítható.

Az egyoldalú szerződésmódosítás érvényességének körében vizsgálandó, érvényesül-e a ténylegesség és az arányosság elve.

Bodzási Balázs
tudományos segédmunkatárs

A befogadási eljárás jelentősége az új alkotmánybíróági eljárásban

Az Alaptörvény megváltoztatta az Alkotmánybíróság hatáskörét (Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) 24. Cikk.), és az Alkotmánybírósról is új, sarkalatos törvény rendelkezik (Az Alkotmánybírósról szóló 2011. évi CL. törvény: Abtv.). Az új szabályok mellett teljesen átalakult az ügyek összetétele. Az Alkotmánybíróság fő hatásköre az utólagos absztrakt normakontroll helyett az alkotmányjogi panaszok elbírálása lett.

A különböző típusú alkotmányjogi panaszok érdemének elbírálhatósága, vagyis a panasz ún. befogadhatósága kapcsán kialakított eljárási szabályok ismertetése azért indokolt, mert tudvalevő, hogy az eljárás maga is tartalom: ha egy alkotmányjogi panaszt már a befogadási eljárásban visszautasítanak a szigorú feltételek miatt, akkor kevés érdemben elbírálható ügy marad az Alkotmánybíróság asztalán. Másrészt, ha a befogadási feltételek nem egyértelműek, az ügy befogadási szakában visszaélésekre kerülhet sor, illetve a nem következetes gyakorlat sértheti a jogbiztonságot, mely az alkotmányos demokrácia alappillére.

1. Az alkotmányjogi panasz három típusa

Az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdésének c) pontja értelmében az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja az egyedi ügyben alkalmazott jogszabálynak az Alaptörvénnyel való összhangját (régí típusú és közvetlen alkotmányjogi panasz). Az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdésének d) pontja értelmében alkotmányjogi panasz alapján az Alkotmánybíróság a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját is felülvizsgálja (új típusú, valódi alapjogi panasz). Az Alaptörvényben foglalt szabályokat lebontva az alkotmánybírósról szóló törvény az alkotmányjogi panasz három kategóriáját alakította ki.

1.1 A régi típusú panasz

Az Abtv. 26. § (1) bekezdése szerint "[a]z Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés c) pontja alapján alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybíróshoz fordulhat az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet, ha az ügyben folytatott bírói eljárásban alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazása folytán az Alaptörvényben biztosított jogának sérelme következett be, és jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva". Az alkotmányjogi szakirodalom ezt nevezi régi típusú alkotmányjogi panaszsnak.

Régi típusú alkotmányjogi panaszsként maradtak fenn az Alkotmánybírósról szóló 1989. évi XXXII. törvény alapján benyújtott alkotmányjogi panaszok is, ha az Alkotmánybíróság végzésének megfelelően az indítványozó a megállapított határidőn belül kiegészítette panaszát az Alaptörvény megsértett rendelkezéseivel, az ezzel kapcsolatos alkotmányos összefüggésekre vonatkozó adatokkal, illetve az új Abtv. szerint megkívánt ügyvédi képviselet igazolásával.

1.2. A közvetlen alkotmányjogi panasz

Az Abtv. 26. § (2) bekezdése szerint az előző esettől eltérően, az Alkotmánybíróság eljárása kivételesen akkor is kezdeményezhető, ha az alaptörvény-ellenes jogszabály rendelkezésének alkalmazása vagy hatályosulása folytán közvetlenül, bírói döntés nélkül következett be az indítványozót ért jogsérelem, és nincs e jogsérelem orvoslására szolgáló jogorvoslati eljárás, vagy a jogorvoslati lehetőségeit az indítványozó már kimerítette. Ez az ún. közvetlen alkotmányjogi panasz.

Közvetlen panaszsként viselkedtek azok az újból benyújtott indítványok is, amelyek 2012 előtt folyamatban lévő, utólagos alkotmányossági vizsgálatot kérő (*actio popularis*) indítványon alapultak. Az ilyen alkotmányjogi panaszok esetében is feltétel volt (ám az indítványozók ezt tömegesen nem vették figyelembe), hogy ha az indítványozónak a jogi szabályozás lehetőséget adott arra, hogy hatósághoz, bírósághoz forduljon, akkor ezeket a jogorvoslati lehetőségeket ki kellett merítenie.

1.3. A valódi alkotmányjogi panasz

Az Abtv. 27. §-a szerint az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés d) pontja alapján alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet alkotmányjogi panasszal fordulhat az Alkotmánybíróshoz, ha az ügy érdemében hozott döntés vagy a bírói eljárást befejező egyéb döntés az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát sérti, és az indítványozó a jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. Ezt nevezzük valódi alkotmányjogi panaszsnak.

A "valódi alkotmányjogi panasz" a német jogból ismert, és Magyarországon sokak által régóta vágyott jogintézmény. Gyakorlata - azaz a német Szövetségi Alkotmánybíróság azon tevékenysége, hogy felülvizsgálja a rendes bíróságok döntését alkotmányossági szempontból - megkönnyíti a bíróságok által alkalmazott egységes alkotmányossági mércék kialakítását.

2. Befogadhatóság az Alkotmánybíróság gyakorlatában

Az alkotmányjogi panaszok elbírálása során sokféle értelmezési feladat áll az Alkotmánybíróság előtt. Az indítvány befogadhatóságával kapcsolatos kérdések tisztázása, az eljárás és a dogmatika kialakítása alapvetően meghatározza majd azt, hogy Magyarországon hogyan működik az alkotmányjogi panaszos jogorvoslat.

2.1. Érintettség

Az Abtv. 26-27. §§-ai szerint az alkotmányjogi panaszok benyújtásának feltétele a személyes érintettség igazolása. Az Abtv. 52. § (4) bekezdése alapján az alkotmánybíróági eljárás feltételeinek fennállását az indítványozónak kell igazolnia, tehát az indítványban nem elég csupán utalni az érintettségre, hanem elő kell adni az azt igazoló, mintegy bizonyító tényeket, szükség szerint csa-

tolni kell az erre vonatkozó dokumentumokat. A befogadási eljárás e szakaszának tárgya, hogy az indítványozó igazolni tudja-e, hogy a jogszabály alkalmazása vagy hatályosulása folytán személyes és közvetlen alapjogsérelem érte.

Bár az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panasz befogadását visszautasító végzéseiben nem mindig ismereti a döntés mögött meghúzódó indokokat, a vonatkozó feljegyzésekben utal a vizsgálat részleteire és eredményére. Az Abtv. 26. § (1) bekezdése és a 27. §-a alapján indult alkotmányjogi panasz eljárásokban az indítványozó bírói döntést támad. Ilyen esetben az érintettség vizsgálata általában problémamentes, hiszen jellemzően azok az érintettek, akiknek jogát, jogos érdekét a támadott bírói döntés közvetlenül érinti. Az Abtv. 26. § (2) bekezdése alapján indult közvetlen panaszok esetében azonban az érintettség kimutatása lényegesen nehezebb feladat. Ezen a téren megszilárdult mércékről, következetesen alkalmazott szabályokról még nem lehet beszélni, inkább trendek figyelhetők meg.

Az Alkotmánybíróság láthatóan arra törekszik, hogy a közvetlen alkotmányjogi panaszt elhatárolja az *actio popularis* eljárástól. A probléma élesen vetődik fel az Alaptörvény hatályba lépése előtt *actio popularis*ként benyújtott indítványokon alapuló alkotmányjogi panaszok esetében. Sok esetben ugyanis az indítványozók korábbi, absztrakt normakontrollra irányuló kérelmüket szinte azonos formában nyújtották be alkotmányjogi panaszként, anélkül, hogy kitértek volna a közvetlen érintettség és az elszenvedett alapjogsérelem kérdésére. Az indítvány megalapozásához nem elegendő az, ha az indítványozó a jogszabály hatálya alatt áll, az rá is vonatkozik, a közvetlen érintettséghez tényleges, igazolt, személyes jogsérelemet kell megjelölni.

A közvetlen és személyes érintettség dogmatikai kidolgozása nagy erőfeszítéseket igényel. Az Abtv. 26. § (2) bekezdésében foglalt közvetlen panasz esetében megállapításra került, hogy az olyan jogszabályok, valamint az Abtv. 37. § (2) bekezdésben meghatározott egyéb jogi eszközök alapján, melyek lényegükben fogva nem hatályosulhatnak közvetlenül (ilyen például a jogegységi határozat, amely csak a bíróságra kötelező, vagy általában a hatóságok és bíróságok eljárását szabályozó jogszabályok stb.), az Abtv. 26. § (2) bekezdése alapján történő eljárásban a közvetlen érintettség nem állapítható meg. A jogsérelem bekövetkezte ugyanis az ilyen esetekben szükségszerűen csak bírósági, hatósági eljáráson és aktuson keresztül következhet be, ezért csak 26. § (1) bekezdés szerinti, régi típusú alkotmányjogi panasz indítható.

Az érintettség közvetlenségét meghatározza az elszenvedett hátrányok súlya. A kérdés megítélése azonban dogmatikailag komplex, mert összefügg az Abtv. 29. §-ában foglalt, alapvető alkotmányossági kérdés felvetésére vonatkozó követelményekkel is. Érdekes probléma, hogy a jogsérelem súlya, illetve az érintettség közvetlensége milyen módon függ össze.

Az érintettséggel kapcsolatban az is alapvető kérdés, hogy alkotmányjogi panaszt csak alapjogsérelem esetében lehet-e benyújtani, vagy más, az Alaptörvényben biztosított, de nem alapvető jogra, esetleg alkotmányos értékre, vagy állami intézményvédelmi kötelezettség elmaradására is lehet alapozni a kérelmet. Ez utóbbi problémát főleg a jogállamiság, jogbiztonság sérelmére alapított kérelmek emelik ki. Az erre vonatkozó alkotmánybírósági gyakorlat sem kristályosodott még ki.

2.2 Alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés

Az alkotmányjogi panaszra vonatkozóan az Abtv. mellett az Alkotmánybíróság Ügyrendje további szabályokat állapít meg. Az Abtv. 29. §-ának szövege szerint az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszokat csak a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség, vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés esetén fogadja be. Az Ügyrend 30. § (2) bekezdése viszont ezt a befogadásra vonatkozó kritériumot úgy rögzíti, hogy "az Alkotmánybíróság visszautasítja az alkotmányjogi panaszt, ha az indítványozó nem állít a sérelmezett bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenességet, vagy a felvetett probléma nem alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés.

Bár a kétfajta megfogalmazás nyelvtanilag ugyanazt is jelentheti, az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlata azt mutatja, vita tárgya lehet, hogy a két vaglyagos feltétel miképpen értelmezendő. Az Abtv.-vel ellentétben az Ügyrendnek ugyanis van egy olyan olvasata, amely szerint a törvényi vaglyagos feltételből konjunktív feltétel lesz. Ha az Ügyrend szövege lehetőséget ad az alapjogi panasz visszautasítására, ha az nem vet fel jelentős alkotmányossági kérdést vagy e kérdés nem befolyásolta érdemben a bírói döntést, tulajdonképpen mindkét feltétel együttes teljesülését kívánja meg a befogadáshoz.

Mindezek miatt, bár a befogadáshoz az Abtv. szövege szerint elegendő önmagában az, ha a felvetett probléma alapvető alkotmányjogi jelentőségű, az Alkotmánybíróság ennek megállapítása után is vizsgálja azt, hogy az alkotmányjogi kérdés a bírói döntést érdemben befolyásolta-e. Ugyanígy, ha az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az alkotmányjogi kérdés a bírói döntést érdemben befolyásolta is, további kérdés lehet, hogy az alapvető alkotmányjogi jelentőségű-e.

A probléma megértését segítheti, ha a befogadhatósági kérdések vizsgálatánál számba vesszük a lehetséges jogkövetkezményekkel kapcsolatos dilemmákat is. A befogadhatósági viták mögött a valódi kérdés talán az, hogy nem látható még, mi a jogkövetkezmény az olyan alkotmányjogi panasz esetében, amely sikerrel jelöli meg az alapvető alkotmányossági problémát, ám nem mutatható ki, hogy a bírósági eljárást ez az alkotmányossági probléma érdemben befolyásolta.

Ez a dilemma leginkább az Abtv. 27. §-a szerinti valódi alkotmányjogi panaszok esetében érthető, hiszen itt azt kell mérlegelni, hogy a bírói döntés megsemmisítésével járó jogkövetkezmény indokolt-e akkor, ha a döntést a jelentős alkotmányossági kérdés valójában lényegesen nem befolyásolta. Az Abtv. 26. § (1) bekezdése alapján indult panaszok esetében is élő e kérdés, de a régi típusú panaszok esetében a szabályozásból dogmatikailag könnyebben levezethető jogkövetkezmény a jogszabály önálló megsemmisítése a támadott bírói ítélet hatályban tartása mellett.

A testület első féléves gyakorlatának ismeretében kevés támpont ragadható meg az Abtv. 29. §-ának definiálásához. Az mindenesetre látható, hogy az Alkotmánybíróság szinte minden esetben az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés hiánya miatt utasította vissza az indítványokat. Több ügy volt, amelyben az Alkotmánybíróság azért nem látott alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdést, mert az alkotmányjogi panasz olyan kérdéseket vetett fel, amelyekben az Alkotmánybíróság korábban már elutasító döntést hozott. Fontos kiemelni, hogy ezekben az esetekben a döntés nem a *res judicata* elvet alkalmazta, az indokolás nem arra utalt, hogy az Alkot-

mánybíróság az adott jogszabály tekintetében már határozott, hanem azt hangsúlyozta, hogy olyan alkotmányossági kérdés nem lehet alapvető jelentőségű, amelyben az Alkotmánybíróság korábban már döntött.

Az Alkotmánybíróság első féléves tevékenysége során az alkotmányjogi panaszos eljárások legnagyobb része az indítványok befogadásának visszautasításával végződött. Az is megállapítható, hogy az indítványok legnagyobb része ugyanazokat a problémákat érzékelte a magyar jogban, mint amelyek a korábban hatályos alkotmánybíróságról szóló törvény alapján benyújtott indítványok alapján kirajzolódtak (nevezetesen sok volt a panasz a kerékbilincs használatával, az állattartási szabályokkal vagy területrendezési szabályokkal, helyi adókkal, díjakkal, építési szabályzatokkal vagy nyugdíj-szabályozással kapcsolatban), ám a legtöbb esetben az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy az indítvány nem felel meg a törvényben előírt formai vagy tartalmi feltételeknek.

Összefoglalás

Más európai államokhoz hasonlóan most Magyarországon is bevezetésre került az alkotmányjogi panasz lehetőségének széles köre. A rendszerváltás utáni jogállami demokrácia kiépülését az *actio popularis* jogintézménye hatékonyan segítette, Magyarország az egész világ előtt példa lehetett arra, hogy a természetes és jogi személyek nagyrészt közérdekű fellépése nyomán hogyan működhet jól az alkotmányvédelem. Az új alkotmányjogi panaszos rendszerre való áttérésnek, a valódi alkotmányjogi panasz bevezetésének vannak indokai a magyar jogban, az intézmény megteremtheti a bírósági határozatok alkotmányosságának monitorozását a jogszabályok alkotmányossági felülvizsgálatával egyidejűleg. A várakozások igen nagyok, hiszen egy alapvetően jól működő rendszert kell helyettesítenie az új típusú alkotmányvédelemnek.

Gárdos-Orosz Fruzsina
tudományos segédmunkatárs

A nemzetközi kapcsolatban elkövetett vesztegetésről -- a Btk. legújabb módosítása kapcsán *

A külföldi gazdálkodó szervezet dolgozója vagy tagja által elkövetett (ún. passzív) vesztegetésre vonatkozó (2012. január 1. napjától hatályos) büntető rendelkezést a 2011. évi CL. törvény 14. §-a iktatta be az 1978. évi IV. törvény (Btk.) 258/C. § (3)-(4) bekezdésébe. A következőkben bemutatom a vonatkozó nemzetközi egyezmény rendelkezését,¹ a hatályos jogi megoldás előzményeit, illetve elemzem az új szabályozás legfontosabb jogpolitikai és dogmatikai kérdéseit.² Különös hangsúlyt fektetek annak megállapítására, hogy az újonnan beiktatott tényállás (illetve a vonatkozó szabályozás korábbi hiánya) mennyiben áll(t) összhangban a hazánk által vállalt nemzetközi kötelezettségekkel. Arra is figyelmet fordítok, hogy az új büntető rendelkezést összevevsem "legközelebbi rokonaival", azaz a "hazai" gazdálkodó szervezet dolgozója (tagja) által elkövetett passzív,³ illetve a nemzetközi kapcsolatban elkövetett aktív vesztegetés tényállásával.⁴

1. Az ET Egyezmény és az ahhoz fűzött magyar fenntartás

Az Európa Tanács korrupció elleni büntetőjogi egyezményének (a továbbiakban ET egyezmény)⁵ "passzív vesztegetés a magánszektorban" című 8. cikke alapján mindegyik szerződő fél megteszi azokat a jogalkotási és egyéb intézkedéseket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy belső joga szerint bűncselekménnyek minősüljön, ha magánszektorban működő szervezetet irányító, vagy annak részére munkát végző személy üzleti tevékenység körében szándékosan - közvetlenül vagy harmadik személy közreműködésével - magának vagy másnak jogtalan előnyt kér vagy fogad el, vagy ilyen előny ígéretét vagy felajánlását elfogadja annak érdekében, hogy kötelességét megszegve intézkedést tegyen, vagy ne tegyen.

Az ET Egyezményt a 2060/1999. (III. 31.) Korm. határozatnak megfelelően Magyarország képviseletében a külügyminiszter 1999. április 26-án a parlamenti megerősítés fenntartásával aláírta, illetve a 67/2000. (IX. 13.) OGY határozattal a Magyar Köztársaság megerősítette. A megerősítésről szóló okirat letétbe helyezése az Európa Tanács Főtitkáránál 2000. november 22. napján megtörtént. Az instrumentum a Magyar Köztársaságra nézve 2002. július 1-jén lépett hatályba. Az ET egyezményt hazánkban a 2002. évi XLIX. törvény hirdette ki.

Az ET egyezmény alapján a passzív vesztegetők köre nemcsak az adott állam állampolgárai közül kerülhet ki, a magánszektorban működő szervezet fogalma pedig eleve nem korlátozódik adott állam nemzeti joga szerint bejegyzett vagy annak területén üzleti tevékenységet folytató jogalanyokra. A Magyar Köztársaság az ET Egyezmény 37. Cikk 1. bekezdése alapján azonban fenntartotta a jogát arra, hogy ne rendelje büntetni az egyezmény 8. cikkében meghatározott cselekményt, ha azt "külföldi állampolgár külföldi üzleti tevékenység során követi el" ("[...] *commis par des ressortissants étrangers dans le cadre de l'activité commerciale à l'étranger*").⁶

A fenntartás hivatalos szövege alapján hazánk csak az olyan passzív vesztegetés büntetési rendelkezését mellőzhet-e volna, amelyet külföldi állampolgárságú személy külföldi üzleti tevékenység kapcsán követ el, függetlenül attól, hogy a szervezet, amelyet vezet vagy amelynek dolgozik melyik ország magánszektorába tartozik (azaz például hol van bejegyezve). Még a fenntartással együtt is büntetni kellett volna rendelnie a hazai jogalkotónak azokat a passzív vesztegetéseket, amelyeket magyar állampolgár követ el külföldi üzleti tevékenység során, valamint azokat, amelyeket külföldi állampolgár követ el hazai üzleti tevékenység kapcsán, mégpedig mindkét esetben teljesen függetlenül attól, hogy a tettes hazai vagy külföldi magánszektorba tartozó szervezet vezetője vagy annak dolgozó személy.

A fenntartás a hazai joganyagban olvasható szövege szerint Magyarország "[...] fenntartja a jogát arra, hogy a 8. Cikkbe foglalt magatartást, amennyiben külföldi állampolgár, külföldi magánszektorban lévő egység vonatkozásában követi el, ne nyilvánítsa bűncselekménnyé".⁷ A fenntartás eredeti szövege viszont (ahogy láthattuk) nem a külföldi "magánszektorban lévő egység", hanem a külföldi üzleti tevékenység - azzal semmiképpen nem azonosítható - fogalmára épít. A jogalkotást előkészítő apparátusnak tehát még saját - eredetileg feltehetően magyarul megfogalmazott (!) - fenntartásának szövegét sem sikerült megfelelően le-, illetve visszafordítania. A "külföldi magánszektorban lévő egység" kifejezés egyébként önmagában is magyartalan, így használata akkor sem lett volna szerencsés (már a vonatkozó országgyűlési határozatban sem), ha ennek francia megfelelője a fenntartás eredeti szövegében szerepelt volna. A 2002. évi XLIX. törvény 3. § (1) bekezdése ráadásul ezt a szöveget úgy vette át a fenntartás magyar fordításaként, hogy az egyezmény hivatalos magyar szövege (kihirdetve a jogszabály 2. §-ában!) ugyanezen jogalanyok megneve-

*Készült a szerző 2009-2012 közötti időszakra elnyert Bolyai kutatási ösztöndíjának támogatásával. Lezárva: 2012. szeptember 10.

¹ Az Európai Unió vonatkozó instrumentumaira az elemzés nem terjed ki.

² Az előre láthatóan 2013. július 1. napján hatályba lépő 2012. évi C. törvény (új Btk.) szabályozására a tanulmány nem tér ki.

³ Btk. 251-252. §.

⁴ Btk. 258/C. § (1)-(2) bek.

⁵ *Criminal Law Convention on Corruption*, Strasbourg, 27 January 1999.

⁶ Vö.

<http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=173&CM=8&DF=19/09/2012&CL=FRE&VL=0>

⁷ Vö. 67/2000. (IX. 13.) OGY határozat melléklet, illetve 2002. évi XLIX. törvény 3. § (1) bek.

zésére (helyesen) a "magánszektorban működő szervezet" kifejezést használta.

Hazánk még a fenntartás hibás fordítása alapján is csak az olyan passzív vesztegetés büntetni rendelését mellőzhette volna, amelyet külföldi magánszektorban működő szervezethez kapcsolódó külföldi állampolgárságú személy követ el, mégpedig függetlenül attól, hogy a cselekmény hazai vagy külföldi üzleti tevékenységhez kapcsolódott. Még a fenntartás hibás fordítása alapján is büntetni kellett volna azonban rendelnie a jogalkotónak azokat a passzív vesztegetéseket, amelyeket magyar állampolgár követ el külföldi (vagy külföldi állampolgár követ el hazai) magánszektorba tartozó szervezet vezetőjeként vagy annak dolgozó személyként.

2. A hazai szabályozási előzmények

2.1. Áttekintés

Az 1998. évi LXXXVII. törvény 55. §-a egy teljesen új (VIII.) címet iktatott a Btk. XV. fejezetébe, amelyben az ún. "nemzetközi közélet tisztasága elleni bűncselekmények" kerültek elhelyezésre. Ennek keretében - többek között - egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel volt büntetendő, "aki külföldi gazdálkodó szervezet tagjának, vagy reá tekintettel másnak azért ad[ott] vagy ígér[t] előnyt, hogy a kötelességét megszegje".⁸

A Btk. eredeti szabályozása szerint a külföldi gazdálkodó szervezet dolgozója vagy tagja által elkövetett ún. passzív vesztegetés nem minősült bűncselekménynek.⁹ A megoldás indokaira a Btk. 258/C. §-a vonatkozásában a módosító törvény miniszteri indokolása a következőket tartalmazza: az ET egyezmény-tervezete által biztosított "fenntartási lehetőséggel Magyarország élni kíván a külföldi államok [...] gazdálkodó szervezeteinek alkalmazottai, vezetői vonatkozásában, mivel ezen bűncselekmény vonatkozásában minden részes államnak megvannak a saját büntetőjogszabályai, amelyek alapján el tud járni az elkövetővel szemben, így a passzív oldali elkövető sem marad büntetlenül. Ez a probléma kiadatási és nem büntető-jogalkotási kérdés".¹⁰

A nem-hivatali korrupció tekintetében már a miniszteri indokolás első megállapításának is kétséges az igazságtartalma, hiszen ekkoriban még az EU-n belül is voltak olyan országok, amelyek joga szerint az üzleti vesztegetés nem minősült bűncselekménynek.¹¹ A végső következtetés helyessége pedig akár a hivatali, akár a nem-hivatali vesztegetés esetében is megkérdőjelezhető, hiszen éppen a büntetőeljárás lefolytatása végett történő kiadatás esetén lehet problematikus, ha a cselekmény csak a megkereső állam törvénye szerint büntetendő, de a magyar törvény szerint nem.¹² A miniszteri indokolást következetesen továbbgondolva egyébként azt sem lehet megmagyarázni, hogy mi indokolja a külföldi gazdálkodó

szervezet vezetője vagy dolgozója vonatkozásában elkövetett aktív vesztegetés büntetni rendelését. Ha ugyanis a cselekménytípust a külföldi államok büntetőjoga a passzív oldali cselekményekkel azonos mértékben rendeli büntetni, akkor a részes államoknak ebben a vonatkozásban is megvannak a saját büntetőjogszabályai, amelyek alapján el tud járni az elkövetővel szemben. A miniszteri indokolás következtetése csak abban a hipotetikus esetben lett volna helytálló, ha a külföldi büntetőjogok többsége a gazdálkodó szervezetekkel kapcsolatosan elkövetett vesztegetések esetén (1998 körül) kizárólag a passzív oldali cselekmények elkövetőinek büntetni rendeléséről rendelkezett volna.¹³

2.2. A korábbi magyar szabályozás a vállalt nemzetközi kötelezettség tükrében

Hazai büntetőjogunk 2002. július 1. napját követően nem teljesítette az ET egyezményből eredő (a nemzetközi instrumentum 8. cikkéhez kapcsolódó magyar fenntartás alapján érvényesülő) jogharmonizációs kötelezettséget. A Btk. ugyanis a passzív vesztegetést akkor rendelte büntetni,¹⁴ ha a tettes "hazai" magánszektorba tartozó (azaz a magyar jog szerint alapított¹⁵) gazdálkodó szervezet tagja vagy dolgozója. Teljesen büntetlenül maradtak viszont azok, akik a jogtalan előnyt külföldi (azaz más ország joga szerint bejegyzett¹⁶) gazdálkodó szervezet vezetőjeként vagy annak dolgozó személyként fogadták el stb. A fenntartáshoz képest ez hiányosságként akkor értékelhető, ha a külföldi magánszektorba tartozó szervezet vezetője vagy annak dolgozó személy a bűncselekményt magyar állampolgárként, vagy hazai üzleti tevékenységhez kapcsolódóan követte el. A korábbi hazai szabályozás még a fenntartás hibás fordításához sem igazodott, hiszen a külföldi magánszektorban működő szervezetek vonatkozásában elkövetett cselekményeket akkor sem rendelte büntetni, ha azokat magyar állampolgár követte el. A korábbi hazai szabályozás egyedül egy olyan hipotetikus (végül soha meg nem tett) fenntartással volt összhangban, amellyel a jogalkotó eredetileg¹⁷ teljes egészében ki kívánta zárni az ET egyezmény magánszektorban elkövetett passzív vesztegetésre vonatkozó rendelkezésének alkalmazását.

Az Európa Tanács Korrupció Elleni Államok Csoportjának (GRECO, *Group of States Against Corruption*) megbízásából hazánk vonatkozásában végzett vizsgálat során is fény derült az ET egyezmény 8. cikkéből eredő nemzetközi kötelezettség nem megfelelő teljesítésére. A vizsgálati csoport "esetjog hiányában nem tudta megítélni, hogy a Btk. 251-252. §-ának tényállása miképpen érvényesül határon átnyúló elkövetések esetén". Arra viszont rámutatott, hogy "amennyiben nem érvényesül, akkor ez

⁸ Btk. 258/C. § (1) bek.

⁹ VIDA M.: A közélet tisztasága elleni bűncselekmények, A nemzetközi közélet tisztasága elleni bűncselekmények. In: *A magyar büntetőjog különös része* (szerk.: Nagy F.). Korona Kiadó, Budapest, 1999. 413.

¹⁰ Az 1998. évi LXXXVII. törvény javaslatának 55. §-ához fűzött miniszteri indokolás 3. pont.

¹¹ VÉGVÁRI R.: Nemzetközi fellépés a korrupció ellen. *Állam és Jogtudomány*, 2001/1-2. 117.

¹² A hivatali vesztegetés tekintetében így VIDA: i.m. 412., illetve a nem-hivatali tényállásra VÉGVÁRI: i.m. 117.

¹³ A korabeli mértékadó jogösszehasonlító vizsgálódás azonban ilyen „féloldalságról” nem számol be. Vö. *Korruptionsbekämpfung durch Strafrecht. Ein rechtsvergleichendes Gutachten zu den Bestechungsdelikten im Auftrag des Bayerischen Staatsministeriums der Justiz* (hrsg.: A. Eser - M. Überhofen - B. Huber). Iuscrim, Freiburg (im Breisgau), 1997.

¹⁴ Vö. Btk. 251-252. §.

¹⁵ Vö. Btk. 137. § 17. pont. Hatályos 2000. III. 1. napjától 2009. augusztus 9. napjáig. Az ezzel megegyező hatályos szabályozást (a rendelkezés átszámozását követően) a Btk. 137. § 19. pontja tartalmazza.

¹⁶ Vö. Btk. 258/F. § 2. pont. Hatályos 1999. III. 1. napjától 2010. III. 31. napjáig. Az ezzel megegyező hatályos szabályozást (a rendelkezés átszámozását követően) a Btk. 258/G. § tartalmazza.

¹⁷ Ld. az 1998. évi LXXXVII. törvény javaslatának 55. §-ához fűzött miniszteri indokolás 3. pontját.

ahhoz vezet, hogy a magyar büntetőjog olyan esetekre sem lesz alkalmazható, amelyek nem esnek a fenntartás hatókörébe". Erre tekintettel javasolták, hogy hazánk rendelje büntetni a nemzetközi kapcsolatban a magánszektorban elkövetett passzív vesztegetést, illetve fontolja meg az ET egyezmény 8. cikkéhez fűzött magyar fenntartás visszavonását.¹⁸

Az értékelő jelentés megfogalmazása egyébként a tényleges helyzethez képest két okból is visszafogott. A fenntartással együttesen értelmezett nemzetközi kötelezettségtől való elmaradás közvetlenül a törvényi rendelkezések alapján is szembeszökő volt. A hiányosság ráadásul nemcsak a határon átnyúló elkövetések büntetőjogi értékelése kapcsán mutatkozott meg, hanem olyan esetekben is, amikor a külföldi gazdálkodó szervezet vezetője az előnyt hazánkban kérte (fogadta el) egy hazai beszállító cég - például - vele együtt ebédelő vezetőjétől.

3. A hatályos szabályozás

A hatályos tényállás alapján három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő a "külföldi gazdálkodó szervezetnek az a dolgozója vagy tagja, aki a működésével kapcsolatban jogtalan előnyt kér, vagy a kötelességének megszegéséért az ilyen előnyt vagy annak ígéretét elfogadja, vagy a jogtalan előny kérőjével vagy elfogadó-jával egyetért".¹⁹ A javaslat indokolása hivatkozik a GRECO értékelésére, amely "kifejezetten ajánlja [hazánk] a külföldi magánszektorban elkövetett passzív vesztegetés büntetni rendelését, valamint [az ET egyezmény] [...] 8. cikkére vonatkozó fenntartásunk visszavonását".²⁰

Külföldi gazdálkodó szervezetnek a tényállás vonatkozásában az a szervezet minősül, amely "a személyes joga szerint jogi személyiséggel rendelkezik, és az adott szervezeti formában gazdasági tevékenység végzésére jogosult".²¹ A magyar szabályozás viszont erre figyelemmel nincs összhangban az ET egyezménnyel, amelynek magyarázó jelentése alapján a kriminalizációs kötelezettség attól függetlenül fennáll, hogy a magánszektorban működő szervezet jogi személynek minősül-e.²² A büntetőjogi védelem köre egyébként ugyanezen okból a nemzetközi közélet tisztasága tekintetében szűkebb, mint az ennek megfelelő "hazai" jogtárgy esetén. A Btk. utóbbi tényállások²³ vonatkozásában irányadó definíciója szerint ugyanis gazdálkodó szervezetnek minősülnek azok a gazdasági társaságok is, amelyek nem bírnak jogi személyiséggel.²⁴

Az újonnan beiktatott tényállás - a megfelelő hazai rendelkezéssel²⁵ összhangban - olyan eseteket is büntetni rendel, ahol az elkövető az előnyt az elkövető működ-

sével kapcsolatban, de nem kötelességének megszegéséért kéri. A kötelesség teljesítéséért kért előny büntetni rendelésével viszont a hazai szabályozás meg is haladja az ET egyezményből eredő jogharmonizációs kötelezettséget, hiszen az utóbbi alapján még az előny kérését is csak akkor kell büntetni rendelni, ha a cselekményt a magánszektorban működő szervezetet vezető (vagy annak dolgozó) elkövető a kötelességszegés célzatával valósítja meg.

A bűncselekmény minősített esete alapján az elkövető "egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha a jogtalan előnyért a kötelességét megszegi".²⁶ Még magasabb (két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés) a büntetési tétel, ha a cselekményt bünszövetségben vagy üzletszerűen követik el.²⁷ A minősítő körülmények között viszont nem szerepel a fontosabb ügyben elkövetés, amely a "hazai" vonatkozású korrupciós bűncselekmény tényállásában szerepel.²⁸

A nemzetközi kapcsolatban elkövetett passzív vesztegetés ("hazai" vonatkozású megfelelőjével²⁹ szemben)

- nem rendeli büntetni, ha külföldi gazdálkodó szervezet önálló intézkedésre jogosult tagja (dolgozója) kötelességének teljesítéséért előnyt vagy annak ígéretét elfogadja;
- nem rendeli súlyosabban büntetni, ha külföldi gazdálkodó szervezet önálló intézkedésre jogosult tagja (dolgozója) kötelességének teljesítéséért előnyt kér, illetve kötelességének megszegéséért előnyt fogad el stb.

A hazai jogalkotás utóbbi vonatkozásban megfigyelhető visszafogottsága viszont a nemzetközi kapcsolatban elkövetett vesztegetés kontextusában rendszeridegen szabályozást eredményezett. A Btk. ugyanis a nemzetközi kapcsolatban elkövetett aktív vesztegetésnél magasabb büntetési tétel keretében értékeli, ha valaki külföldi gazdálkodó szervezet önálló intézkedésre jogosult dolgozójának vagy tagjának ad vagy ígér jogtalan előnyt.³⁰

Hollán Miklós
tudományos főmunkatárs

¹⁸ GROUP OF STATES AGAINST CORRUPTION: *Third Evaluation Round Evaluation Report on Hungary on Incriminations* (ETS 173 and 191, GPC 2) (Theme I). Public Greco Eval III Rep (2009) 8E Theme I Adopted by GRECO at its 47th Plenary Meeting (Strasbourg, 7-11 June 2010). Strasbourg, 11 June 2010. 91. bek.

¹⁹ Btk. 258/C. § (3) bek.

²⁰ A 2011. évi CL. törvény 14. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

²¹ Btk. 258/G. §.

²² *Explanatory Report for the Criminal Law Convention on Corruption* (ETS No. 173). 56. bekezdése utalással az 54. bekezdésre. Vö. <http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/Html/173.htm>.

²³ Btk. 251-252. §.

²⁴ Vö. Btk. 137. § 19. pont, illetve az 1959. évi IV. törvény (Ptk.) abban hivatkozott 685. §-ának c) pontja.

²⁵ Vö. Btk. 251. § (1) bek.

²⁶ Btk. 258/C. § (4) bek első tét

²⁷ Btk. 258/C. § (4) bek. második tétel

²⁸ Vö. Btk. 251. § (2) bekezdés második tétel I. fordulat.

²⁹ Vö. Btk. 252. §

³⁰ Vö. Btk. 258/C. § (2) bek.

Húsz évvel az ENSZ környezetvédelmi és fejlesztési konferenciája után -- "A jövő, amit szeretnénk"?

Az ún. Rió+20 világkonferencia (2012 *Rio Conference on Sustainable Development*) a nemzetközi közvélemény figyelmét - egy rövid időre ugyan - ismételten ráirányította a globális pénzügyi válság által rendre elhomályosított kérdéskörre: a környezet védelmére. Elgondolkodtató tény, hogy az állami, de főként a regionális és globális szinten véghezvitt, vagy csak ezt célzó intézkedési tervek jelentős sajtóvisszhangja szinte kizárólag a hasonló jellegű világtalálkozókra koncentrálódik, miközben bizonyos környezetkárosító tevékenységek, a környezeti elemeket súlyosan és negatívan befolyásoló balesetek, a klímaváltozás problémája az egyes embert a mindennapokban is érintik, és - noha nem feltétlenül tudatosulnak benne ennek tágabb, globális összefüggései - azok napi szinten is foglalkoztatják.

I.

A világkonferencia célja az 1992-es riói világkonferencia (1992 *Rio Conference on Environment and Development*) egyfajta "utókövetése", a húsz évvel korábban megfogalmazott célok és azok megvalósításának értékelése, és újabb kihívások feltérképezése volt; figyelemmel immáron azon - többségében negatív - tapasztalatokra is, amelyek tíz év után, a 2002-es Johannesburgi világtalálkozón (2002 *World Summit on Sustainable Development*) már felszínre kerültek az eredeti riói kezdeményezések egyfajta kudarcáról. A két évtizedes tapasztalatok számbavétele eszerint az értékelésen túl számos korábbi kezdeményezés, célkitűzés módosításának vagy újragondolásának lehetőségét hordozta magában, döntően a fenntarthatóság tágabb kontextusában, és ennek politikai-gazdasági-társadalmi és - korántsem elhanyagolható módon - jogi keretei között.

A világkonferencia megrendezéséről az ENSZ Közgyűlése 64. ülészakán, 2009 végén döntött 264. számú határozatával,¹ az érdemi tárgyalások pedig 2012. június 20. és 22. között zajlottak az ENSZ Gazdasági és Szociális Ügyek Főosztályának (Department of Economic and Social Affairs)² szervezésében. Fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi közvélemény szemében a braziliai helyszín - túl az önmagában rejlő természetes szimbolizmuson, miszerint ugyanazon a helyszínen, húsz év múltán, az azóta jelentős fejlődésnek indult és politikailag, gazdaságilag egyre jelentősebb agrárállamban értékelik a két évtizedes folyamatokat - egybefonódott azokkal a problémákkal, amelyek éppen a környezeti krízis legégetőbb kérdéseit jelentik napjainkban. Braziliában a "Föld tüdejének" is nevezett esőerdők irtása mind jelentősebb méreteket ölt, veszélyeztetve az őslakosok, őshonos növény- és állatfajok természetes életterét is, az ipari fejlődés érdekében pedig az egyik legkivívóbb és legnagyobb

volumenű népességgrobbanással is sújtott állam környezetterhelése, környezetszennyező ipari kapacitása szinte példátlan mértékben növekszik.

A súlyos globális gazdasági krízis, következésképpen a gazdasági fejlődés rövid- és középtávú prioritása, a munkanélküliség ugrásszerű növekedése és az arab világból érkező ellentmondásos hírek, valamint az előbbi anomáliák, kiegészülve számos vezető politikus, döntéshozó távolmaradásával, a világkonferencia eredményességébe vetett hitet és az elvárásokat eleve alacsony szinten tartották.

II.

A konferencia végkimenetelét predesztinálta a magánszektor és az üzleti szektor hangsúlyos jelenléte, amely egyben a politikai szféra, a döntéshozatalért felelős szereplők - talán szimbolikusan mondható - hiányzására, bizonyos tekintetben "tüntető" távolmaradására is rávilágított. Ez már önmagában is magyarázatként szolgált arra, hogy e konferencián sem sikerült a fenntartható fejlődés tágabb témakörében (azaz környezeti, gazdasági és társadalmi szegmenseiben, ezek interdependenciájában)³ államközi szinten egy kötelező erejű dokumentumot megalkotni. Az 1992-es riói konferencia óta eltelt időszak (már 2002-ben is nyilvánvalóvá vált ennek hiánya, a tíz éves "utókövetés" során) e jelenségre immáron explicit módon is rámutat, és - véleményem szerint - ezzel a helyzettel most már a civil szférának is meg kell "barátkoznia", rövid- és középtávon egyaránt.

A civil szféra, a nem kormányzati és nem kormányközi szervezetek (összefoglalóan: NGO-k), bizonyos üzleti körök⁴ és magánszemélyek vagy spontán módon szervezett csoportok - úgymint aktivisták és őslakos-csoportok - részvételével zajló riói rendezvények (közel 50 000 fővel) lehetővé tették a ritkán tapasztalt sajtóvisszhanggal kísért, egymással párhuzamosan futó, különböző formátumok szerint, mint például klasszikus konferencia-előadások, vagy ún. town hall formátumú, interaktív módon szervezett szakmai események megrendezését, ahol lehetőség nyílt a laikus és a szakmai-tudományos vélemények artikulálására, ezek összevetésére, ütköztetésére. Ennek pozitív hatása egyértelmű, amennyiben a környezeti demokrácia, a transzparencia és a döntéshozatal átláthatósága a legfőbb szempont. A negatív hatás

¹ Ld.: UNGA Res. 64/236 (A/RES/64/236). Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the Outcomes of the World Summit on Sustainable Development. Sixty-fourth Session, 68th plenary meeting, 24 December 2009.

² A Főosztály akkori vezetője, egyben az ENSZ egyik főtítkár-helyettese, a kínai Sha Zukang volt a konferencia főtítkára.

³ Az ún. Brundtland-bizottság (ENSZ Környezetvédelmi és Fejlesztési Világ-bizottsága - World Commission on Environment and Development) 1987-es, Közös jövőnk (Our Common Future) c. soft law jelentésébe foglalt fogalmat használjuk továbbra is, függetlenül attól, hogy ennek normatív erejű dokumentumokba való foglalása mindeddig elmaradt, illetve a fogalom az elmúlt negyed évszázadban bekövetkezett változások, a technikai fejlődés és haladás miatt kiegészítésre, revízióra szorul, és ma már némiképpen más jelentéstartalommal is bír. A Közös jövőnk c. jelentés szerint "a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen generáció szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generáció esélyeit arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket."

⁴ E vonatkozásban viszont nem az ún. mainstreambe tartozó és az államok szintjén stratégiai fontossággal bíró üzleti csoportosulásokról beszélhetünk.

ugyanakkor még inkább szembetűnő, a körülmények, elsősorban a laikusok által sok esetben túlfűtött viták, a civil szférának a politikai, döntéshozói szférával szembeni felül-reprezentáltsága eleve nem kedvezett a jogi kötelezettségek manifestálásának.

A környezeti és gazdasági célok összeegyeztethetősége - főként globális gazdasági krízis idején - és ezek összeháttérzése igen nehéz feladat elé állítja a jogalkotókat, akiknek a jog eszközeivel, voltaképpen mesterségesen kell e gazdasági és ökológiai törvényszerűségeket, axiómákat egyensúlyba hozni. A gazdasági válság okozta dilemmák - egyfajta kényszerűségből - az ún. zöld gazdaság (*green economy*) egyelőre kiforratlan és az állami politikák szintjén nemigen tapasztalható elméletével oldhatók fel, gondolták sokan a konferenciát megelőzően. Ez egyben rámutatott arra is, hogy a Rió+20 világkonferencián lehetőség volt ennek kidolgozására, ami azonban elmaradt, ráadásul a konferencián kötelező erejű normát, így nemzetközi kötelezettség-vállalást tartalmazó jogszabályt sem sikerült aláírni.

Elfogadták viszont "A jövő, amit szeretnénk" (*The Future We Want*) címet viselő *soft law* dokumentumot, amely a konferencia legjelentősebb hozzáadott értéke a globális problémákkal szembeni küzdelemben, noha megfogalmazása és a mögötte megbúvó filozófia számos esetben még a nem kötelező erejű dokumentumok szövegénél is puhább, megengedőbb és homályosabb elvárásokat nevesít. A szöveget ugyan már egy ENSZ közgyűlési határozatba is belefoglalták,⁵ megerősítve azt, viszont ezáltal a rendelkezések kötelező erővel *de iure* még nem bírnak, így az abban foglaltak érdemi alkalmazhatóságát, ennek jogi kötőerejét ez a jogtechnikai megoldás lényegében nem érinti. A 49 oldalas, 283 bekezdésből álló dokumentum egyébiránt megerősíti az eddigi vállalásokat, akcióterveket (ld. Agenda 21), egyfajta politikai elkötelezettség meglehetősen absztrakt formájában.

A dokumentum hat nagyobb szerkezeti egységre, szabályozás-technikai részre tagolható: a közös vízió (I.) felvázolása után a politikai vállalások megerősítésén (II.) túl a zöld gazdaság (III.) és a fenntartható fejlődés intézményes keretei (IV.) közötti kapcsolatok kidolgozásának szükségességére mutat rá, majd a cselekvési eszközök megfogalmazására (V.) és ezek végrehajtására, értékelésére (VI.) fókuszál a *soft law* dokumentum, döntően pénzügyi, kereskedelmi, kapacitás-építési és technológiai, technológia-transzfer útján megvalósuló eszközök révén. Ezek szerepe azonban éppen egy globális pénzügyi krízis közepén erősen megkérdőjelezhető, mi több, talán e filozófia (a fenntartható fejlődés pénzügyi aspektusának egyre hangsúlyosabb előtérbe kerülése) szab gátat a jogalkotási és konkrét politikai kötelezettség-vállalásokkal fémjelzett törekvéseknek.

Konszenzussal ugyan hét kritikus területet sikerült kiemelni a témák közül (természeti katasztrófák, óceánok, vizek, élelmiszer, városok, energia, munkalehetőség), mi több, ezek kapcsán vészjósló forgatókönyvet is felvázoltak a 2050-es 9 milliárd főt eltartani kénytelen bolygóról; a tömeges, milliárdos nagyságrendet elérő éhezokről - köztük legnagyobb számban a gyerekekről -, az ivóvíz hiányáról, az üvegházhatású gázoknak a biodiverzitásra gyakorolt igen negatív hatásáról stb., de az imént felsorolt problémák kiküszöbölését, feloldását szolgáló politikai akarat hiánya már szembetűnő, főleg a felismerés meglehetősen pontos és részletekbe menő szemlélteté-

sének és ehhez képest a cselekvések elmaradásának összevetésekor.

III.

A folyamatot (és nemcsak magát a Rió+20 konferenciát, valamint *A jövő, amit szeretnénk* c. dokumentumot) értékelve és a tanulságokat levonva megállapítható, hogy párhuzamosan két ellentétes trendnek vagyunk tanúi. Egyrészt a kormányok szerepe, szerepvállalása az 1992-es konferencia után csökken, hiszen még Johannesburgban (noha már itt is jelentősen elmaradt a tíz évvel azelőtti riói részvételtől, kötelezettség-vállalásuktól) is jóval hangsúlyosabb volt a szerepük, mint 2012-ben, Rióban. Másrészt viszont a civil és üzleti szféra - kiegészülve olyan szubregionális és az állami szint alatti aktorokkal, mint például a helyi önkormányzatok - mind nagyobb szerepet játszik a folyamatban, és kezdeményezéseikkel egyfajta tematizálási és alternatív megoldási módokat is felvázolnak, miközben a legfőbb döntéshozók szintjén, azaz állami és államközi szinten mindezen törekvéseket nem találjuk.

Szomorú tény továbbá, hogy egy globális krízis sem tud megfelelő alkalmat kínálni a kodifikációs törekvések eredményre váltásában, hiszen az államok magatartása érdemben változatlan az 1992-es és 2002-es állapotokhoz képest, amikor pedig általánosságban még a gazdasági prosperitás és - főleg 1992-ben a gyors gazdasági fejlődés - korszakát élte a nemzetközi közösség. A pénzügyi és környezeti válság egymástól nem független, ezek kiegészítik egymást, sőt egyszersmind erősítik egymás hatását, de egyben alkalmat is kínálnak arra, hogy a válságok megoldását, negatív hatásainak csökkentését közös eszközökkel, esetleg más területek megoldásaival érjék el. Annak jelei viszont, hogy a környezeti válság megoldása a nemzetközi közösség döntéshozóinak a pénzügyi válsággal szembeni "gigászi", immáron közel fél évtizedes küzdelmében is szerepet kapna, célként fogalmazódna meg, egyelőre nem látszanak.

Johannesburg után tíz évvel ismét megerősítésre kerültek azok a tételek, célok, vagy inkább csupán absztrakt célkitűzések, amelyeket két évtizede (és a johannesburgi találkozón tett "megerősítésük" után tíz évvel) az államok többsége elmulasztott megvalósítani, illetve azok érdemi előkészületeinek még neki sem fogott. A gazdasági válság elleni küzdelem sikere - még ha ennek jelei csak közép- vagy hosszútávon mutatkoznak a jövőben - viszont alkalmat és muníciót adhat arra, hogy az államok és a nemzetközi közösség valamennyi szereplőjének figyelme a környezeti krízisre irányuljon, hiszen ennek gazdasági-társadalmi és politikai vetületei szorosan összefonódnak, ezek kölcsönösen befolyásolják, és feltételezik egymást. Kizárólag így valósulhat meg a "jövő, amit szeretnénk", miképpen arra a 2012-ben, Rióban elfogadott dokumentum címe is rámutat.

Kecskés Gábor
tudományos segédmunkatárs

⁵ Ld.: UNGA Res. 66/288 (A/RES/66/288). *The Future We Want*. Sixty-sixth Session, 123rd plenary meeting, 27 July 2012.

A körülmételés mint testi sértés: reflexiók egy német bírósági döntésről*

A kölni tartományi bíróság nagy vitát kavart ítéletében kimondta, hogy a körülmételés testi sértés.¹

Egy muszlim orvos ellen indult eljárás azt követően, hogy egy négyéves kisfiút kórházban, szabályosan végzett körülmételés után négy nappal átvérzések miatt sürgősségi ellátásra szállítottak be. A sürgősségi osztály az - amúgy szokásos, csekély - vérzést csillapította, és a szabályoknak megfelelően lejelentette az esetet, így erről az ügyességre is értesült.

A bíróság jogerősen felmentette az orvost, tekintettel arra, hogy nem láthatta előre, hogy cselekedetével bűncselekményt valósít meg, mivel az elkövetéskor a jog nem volt világos (elkerülhetetlen tévedés a büntetőjogi tilalmat illetően, német Btk. 17. § 1. mondat). Ugyanakkor megállapította, hogy az - orvosilag szakszerűen, de pusztán vallási okokból, egészségügyi indikáció nélkül kiskorúakon végzett - körülmételés megvalósítja a testi sértés tényállását. Alkotmányjogi panaszt a döntés ellen nem lehet benyújtani, mivel az orvost felmentették. Ugyanakkor elkerülhetetlen tévedésre, mint büntethetőséget kizáró okra a döntés után már minden bizonnyal nem lehet hivatkozni.

Mindebből persze nem következik, hogy egy másik német bíróság a jövőben követni fogja a kölni tartományi bíróság értelmezését, hiszen az más tartományi bíróságokra formálisan nem kötelező.

A döntésre felháborodással reagált a zsidó² és a muszlim³ közösség, mondván, hogy a körülmételés tiltása a zsidó és muszlim életet Németországban lehetetlenné tenné. A döntést kritikával illette a német püspöki konferencia⁴ és az evangélikus egyház is.⁵ A német parlamentben a kereszténydemokrata-keresztényszocialista, a liberális és a szociáldemokrata frakció közös javaslatban szólította fel a szövetségi kormányt egy olyan törvényjavaslat kidolgozására,⁶ amely az orvosilag szakszerűen végzett körülmételés büntető tilalmát kizárná. A zöld frakció volt a legmegosztottabb kérdésben, bár többsé-

gük végül megszavazta a javaslatot.⁷ A Baloldal (*Die Linke*) nem támogatta azt. A szövetségi kormány támogatja a körülmételés megengedhetőségét.⁸ Több, mint hatszáz orvos (köztük szép számmal pszichiáter) és jogász ugyanakkor nyílt levélben óvja a kormányzatot az elhamarkodott döntéstől, mivel szerintük a "genitális vágás" jelentős szenvedést okoz a kisfiúknak.⁹ A körülmételés betiltása az elmúlt években máshol is felmerült. Kaliforniában tavaly a bíróság akadályozta meg, hogy a körülmételésről referendum döntsön,¹⁰ majd a körülmételés megengedhetőségét az egész államban törvényben is megerősítették.¹¹ Norvégiában az orvosszövetség, az ápolók szövetsége és az oslói egyetem orvosi kara támogatja azt a kormánykoalíció egy kisebb pártjától származó javaslatot, amely betiltaná a körülmételést, miután egy kéthetes kisfiú körülmételés után (de az angol nyelvű sajtóhírekből nem derül ki egyértelműen, hogy szakszerűen végezték-e) meghalt. A norvég egészségügyi miniszter visszautasította a tilalom lehetőségét, és - mondhatni "skandináv módra" - legfeljebb azt tartja elképzelhetőnek, hogy annak elvégzését az általános orvosnő túlnemő szakértelemhez kötik, amivel például a mohelek rendelkeznek.¹² A zürichi gyermekkórház nemrég moratóriumot vezetett be és nem végez körülmételést, míg a bázeli - az egyházak támogatásával - igen.¹³ A WHO alapvetően támogatja a körülmételést.¹⁴

A kölni bíróságok előtt az nem volt vitatott, hogy a körülmételés a testi sértés külső (objektív) tényállási elemeit megvalósítja. Az első fok úgy találta, hogy a szülői beleegyezés miatt a beavatkozás a gyermek javát szolgálónak minősül, és ez a tény zárja ki a jogellenességet.

A másodfokon eljáró bíróság szerint ugyanakkor a büntetés társadalmi adekvátságának (*Sozialadäquanz*) követelménye is teljesül. A *Sozialadäquanz* valamelyest vitatott fogalma szerint nem büntethető az olyan, külsőleg a tényállásnak megfelelő cselekmény, amely teljes mértékben a "normális", az élet társadalmi rendjének

* A cikk rövidített változata eredetileg a szuveren.hu-n jelent meg.

¹ 151 Ns 169/11. Az ítélet szövege németül itt: <http://adam1cor.files.wordpress.com/2012/06/151-ns-169-11-beschneidung.pdf>, angolul itt http://adam1cor.files.wordpress.com/2012/06/circumcision_eng.doc érhető el. Az elsőfokú bíróság a gyermek javát szolgáló szülői beleegyezés miatt hozott felmentő ítéletének szövege elérhető: <http://adam1cor.files.wordpress.com/2012/06/528-ds-30-11-beschneidung1.pdf>.

² Ld. például a Németországi Zsidók Központi Tanácsának véleményét itt: <http://www.zentralratjuden.de/de/article/3705.html>

³ Ld. például a Németországi Muszlimok Központi Tanácsának véleményét itt: <http://zentralrat.de/20584.php>

⁴ <http://www.dbk.de/presse/details/?presseid=2123&cHash=a6089e7b33e7f370adce23918d4a197f>

⁵ http://www.ekd.de/kinder/presse/pm130_2012_beschneidungsurteil_ko_ein.html

⁶ <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/17/103/1710331.pdf>

⁷ <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/beschneidung-gezaehlt-gewogen-und-am-ende-geteilt-11830682.html>

⁸ <http://de.euronews.com/2012/07/13/berlin-will-beschneidungen-gesetzlich-absichern/>. A hivatalos sajtóközlemény nem található.

⁹ <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/offener-brief-zur-beschneidung-religionsfreiheit-kann-kein-freibrief-fuer-gewalt-sein-11827590.html>

¹⁰ <http://articles.latimes.com/2011/jul/29/local/la-me-circumcision-ban-20110729>

¹¹ <http://jurist.org/paperchase/2011/10/california-governor-signs-bill-prohibiting-circumcision-bans.php>

¹² <http://www.thelocal.no/page/view/minister-says-no-to-circumcision-ban->

¹³ <http://www.kath.ch/index.php?na=11.11.0.0.d.82894>

¹⁴ http://whqlibdoc.who.int/publications/2007/9789241596169_eng.pdf Megjegyzendő, hogy a kölni ítélet impliciten elutasítja a WHO-tanulmány relevanciáját az előtte fekvő ügyben, amikor azt állítja, hogy „Közép-Európában” egészségügyi indikációja nincsen.

történelmileg kialakult keretein belül marad.¹⁵ A beleegyezés nélkül végzett körülmetélés a másodfokú bíróság szerint nem ilyen.

A gyermek beleegyezése viszont nem történt meg, de nem is történhetett volna meg, mivel négyévesen hiányzik az ehhez szükséges értelmi érettség. Végül, ami a döntés lényegi részét illeti, a bíróság szerint a szülői beleegyezés (szülői kérés) sem teszi jogszerűvé a körülmetélést. A szülői felügyeleti jog csak olyan nevelési intézkedéseket foglal magában, amelyek a gyermek javát szolgálják. A beleegyezésre képtelen kislány körülmetélése ugyanakkor a bíróság szerint nem szolgálja a gyermek javát sem abból a szempontból, hogy az megelőzné a társadalmi környezetből vallási alapon történő kiközösítést, sem abból a szempontból, hogy az a világnézeti nevelési jog megvalósítása lenne. A szülő vallásszabadságához és a gyermek világnézeti neveléséhez való jogának korlátját képezi a gyermeknek az alkotmányban szintén védett testi épséghez és önmeghatározáshoz való joga. Az arányosság alapelve az érintett alapjogok összehangolását követeli meg. A testi épséghez való jognak a vallási nevelés keretében végzett körülmetélésben megnyilvánuló sérelme, ha esetleg szükséges is lenne, de mindenképpen aránytalan. Ez a tartományi bíróság szerint a német Ptk.-ban lefektetett értéktételezésből következik, amely a szülői felügyeleti jogból kizárja a testi fenyegetést (német Ptk. 1631. § (2) bekezdés hivatkozott 1. mondata szerint "a gyermeknek joga van az erőszakmentes neveléshez"). Ehhez a lakonikus központi érvekhez kapcsolódik kiegészítésként az az érv, hogy a gyermek testét a körülmetélés tartósan és visszafordíthatatlanul megváltoztatja, és ez az elváltozás szembemegy a gyermeknek azzal az érdekével, hogy a későbbiekben vallási hovatartozásáról dönteni tudjon.¹⁶

Ezzel szemben az, hogy be kell várni, amíg a fiú később, érett korában, saját maga dönt a körülmetélés mint az iszlámhoz való tartozás látható jele mellett vagy ellen, a szülői nevelési jognak nem olyan korlátozása, amit ne kellene tűrni (*nicht unzumutbar*).

A tartományi bíróság érvelése kimerül ebben a nagyon szükséges néhány bekezdésben. A német alkotmányjogász és emberi jogász szakma az orvoshoz hasonlóan megosztott abban, hogy a kölni bíróság helyes úton járt-e a körülmetélés kriminalizálásakor.

Már a döntés előtt született íráások, amelyek a körülmetélést gyermek elleni erőszaknak tartották, és emberi jogi alapon érveltek a tilalom mellett.

A kritikusok viszont a liberális pluralizmus kicsúfolásának,¹⁷ jogászilag és jogetikailag megkérdőjelezhetőnek¹⁸ tartják a döntést, amely "ha helyes lenne, akkor éppen német ügyészeknek kellene zsidókat üldözni azért, mert azt teszik, amit zsidók tenni szoktak."¹⁹

¹⁵ Ez Welzel eredeti fogalma, OTTO, H.: *Grundkurs Strafrecht. Allgemeine Strafrechtslehre*. De Gruyter, 2004. § 6, 74–76.

¹⁶ Megjegyzendő, hogy itt a bíróság azt teszi fel, hogy ha valakit körülmetélnék, akkor csak zsidó vagy muszlim lehet a további életében – ez pedig legfeljebb a vallások belső álláspontja lehet. A nem vallási alapon körülmetélt arányára tekintettel pedig hiteltelennek kell tartatunk azt az – amúgy is pusztán a társadalmi előítéletet erősítő – értelmezést, hogy a körülmetélés stigmatizál.

¹⁷ Reut Yael Paz, <http://verfassungsblog.de/cologne-circumcision-judgment-blow-liberal-legal-pluralism/>

¹⁸ Hans-Michael Heinig, <http://verfassungsblog.de/beschneidungsurteil-juristisch-und-rechtsethisch-fragwurdig/>

¹⁹ Max Steinbeis, <http://verfassungsblog.de/das-beschneidungsurteil-aus-kin-und-die-frage-wozu/>

Ami a központi érvet illeti, konkrétan kritikák is megfogalmazhatók. Az, hogy a német Ptk. értéktételezéséből az következik, hogy a testi épséghez való jog a konkrét esetben felülírja a vallásszabadságot, egyszerűen rossz jogi érv, hiszen közönséges törvényből vezet le alkotmányértelmezést. Ráadásul az erőszakmentes nevelésre való jogot kimondó hivatkozott bekezdés úgy folytatódik, hogy "tilos a testi büntetés, a lelki sérelem okozása és más megalázó intézkedés." Ebből éppenséggel azt a következtetést is le lehetne vonni, hogy ez a felsorolás az erőszakos nevelést konkretizálja, és akkor a kérdés az lesz, hogy a körülmetélés testi büntetés-e (nem az), lelki sérelem okozása-e (ebben a tudomány megosztott), vagy más megalázó intézkedés-e. Ennek eldöntése mindenképpen többet igényel egy paragrafushelyre való sommás hivatkozásnál. Mindaddig, amíg a gyermekkorban körülmetélt férfiak később nem sérelmezik a körülmetéltségüket,²⁰ kérdéses marad, hogy a körülmetélés a gyermek javával ellentétes-e. Amúgy a gyermek javának általában a szülő a tudója, az ezzel kapcsolatos esetleges vitákat a családjogi bíróságok döntenek el.²¹ A Ptk. alapján nem csak alkotmány-, de büntető értelmezést is bajosan lehet művelni, és ez hozzájárulhat ahhoz, hogy a kölni bíróság felteszi, de nem támasztja alá az állami büntetőerdek meglétét.

Az a potens érv, hogy minden orvosi beavatkozás hordoz kockázatokat, és a körülmetélés kapcsán azt kell eldönteni, megengedhető-e akár egyetlen gyermek halála a vallásszabadság miatt, nem szerepel a döntésben. Ez azért is érthetetlen, mert a tartományi bíróság egyértelműen a szülők vallásszabadsága megvalósításának látja a gyermek körülmetélését. A gyermek vallásszabadsága csak a körülmetélés elleni érveként jelenik meg, a bíróság láthatóan nem gondolja azt, hogy a gyermeki vallásszabadság (és az önmeghatározás) a mérleg másik oldalán is szóba jöhet. Ahogy egy muszlim ismerősöm fogalmazott: 18 évesen szabadon amellett döntöttem, hogy metéljenek körül kiskoromban. Ez persze nem fér bele egy szigorúan individualista elméletbe,²² hanem igényel némi kiterjesztést a pluralizmus felé. Ugyanakkor a német alapjogfelfogás hagyományosan nem szigorúan individualista,²³ és hagyományosan nagy teret enged az állammal szemben a szülői hatalomnak, különösen a vallási nevelés terén. A mostani döntés kevésbé lenne meglepő egy francia bíróság részéről.

Végezetül, ha még el is fogadjuk, hogy az – általában enyhébb mérce alapján korlátozható²⁴ – testi épséghez

²⁰ Ilyenre egyetlen példát sem találtam.

²¹ Georg Neureithner, <http://verfassungsblog.de/religion-vor-recht-recht-vor-religion/>

²² Lásd például <http://martinned.ideasoneurope.eu/2012/07/17/a-liberal-approach-to-circumcision/> és <http://martinned.ideasoneurope.eu/2012/07/26/circumcision-2/>

²³ A német AB állandóan hivatkozott formulája szerint a *Grundgesetz* a szabadságot nem az izolált és önféjű, hanem a közösségbe beágyazódott, ahhoz kötött egyén szabadságaként védi. (Pl. BVerfGE 45, 187, 227: „Diese Freiheit versteht das Grundgesetz nicht als diejenige eines isolierten und selbstherrlichen, sondern als die eines gemeinschaftsbezogenen und gemeinschaftsgebundenen Individuums”) Magyarul lásd például „A német a méltóság, az amerikai a szabadság alkotmánya” Winfried Bruggerrel, a Heidelbergi egyetem professzorával Halmi Gábor beszélget, <http://www.fundamentum.hu/sites/default/files/08-2-02.pdf>

²⁴ A GG 2. cikk (2) bekezdése szerint a testi épséghez való jog törvény alapján korlátozható, míg a GG 4. cikkében, a vallásszabadság garanciájában nem szerepel korlátozási ok. Ugyan a német AB szerint az ilyen, a szöveg szerint korlátlan jogokra is vonatkoznak az ún. alkotmányban inherens korlátok, amelyeket pl. alapjogi konfliktus esetén egymásra tekintettel kell meghatározni. Így vélhetőleg az alkotmánybíróági vizsgálat is abból indulna ki, hogy elvileg nem kizárt, hogy a vallásszabadság korlátját képezi a testi épséghez való jog.

való jog előbbre való a vallásszabadságnál, akkor a bíróságnak azt kellett volna részletesen megvizsgálnia, hogy vajon a vallási nevelés terén engedett egyéb szülői beavatkozások súlyosabbak vagy enyhébbek-e a körülmetélésnél. Felmerül például, hogy más, a vallási (vagy egyéb) nevelésbe tartozó bizonyos gyakorlatok potenciálisan súlyosabban érintik a gyermek testi-lelki egészségét, mint

a körülmetélés, de a kölni bíróság ezt egy hamis testlélek dichotómia miatt nem észleli. Az alkotmánybírósági vizsgálat - amire ha nem is mostanában, de egyszer bizonyára sor kerül - mindenképpen alaposabb vizsgálat alá kell, hogy vesse ezeket a kérdéseket is.

Salát Orsolya
tudományos segédmunkatárs

Alaptörvény és sarkalatos törvény - egykor és ma

Az elmúlt év tavaszán, 2011. április 18-án fogadta el a Magyar Köztársaság Országgyűlése Magyarország 2012. január 1-étől hatályos Alaptörvényét. Az Alaptörvényt határozott historizáló szándék hatja át. Ennek jegyében a hónapokig elhúzódó alkotmányozási folyamat eredményeként a törvényhozás végül az eredeti koncepciótól eltérően nem - nagy kezdőbetűs - Alkotmányt, hanem - nagy kezdőbetűs - Alaptörvényt fogadott el. Az Alaptörvény preambulumaiként szolgáló "Nemzeti hitvallás" ugyanakkor kinyilvánítja, hogy a magyar nemzet tagjai tiszteletben tartják a történeti alkotmány vívmányait, miközben nem ismerik el a történeti alkotmány idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését. Az indokolás a történeti narratíva biztosabb megértéséhez hozzáfűzi, hogy az Alaptörvény az ország első egységes, írott alaptörvényeként illeszkedik a magyar történeti alkotmány ezer éves történetébe. Az Alaptörvény feleleveníti ugyanakkor a közjogtörténetből szintén jól ismert sarkalatos törvény fogalmát is. A sarkalatos törvény az Alaptörvény értelmében olyan törvény, amelynek elfogadásához és módosításához a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges. Az alábbiakban az Alaptörvény által használt fogalmak közül az alaptörvény, valamint a sarkalatos törvény jelentését kívánjuk egybevetni a második világháborút követően lezáródó történeti alkotmány időszakának alaptörvény, illetve sarkalatos törvény fogalmával.

A történeti alkotmány

A koronként változó tartalmú történeti alkotmányhoz több oldalról közelített az 1945 előtti közjogtudomány. A budapesti tudományegyetem közjogász-professzora, Tomcsányi Móricz, több kiadást megért kézikönyvében azt hirdette, hogy a történeti alkotmányoknak az a jellegzetessége, "hogy szellemi gyökerei a néplélek, a nemzeti géniusz mélységéből fakadnak", ebből következően "egyes alkotmányi kérdések eldöntésénél sokszor nem elég a pozitív rendelkezéseket figyelembe venni, hanem az összes odavonatkozó törvényi határozmányok s egyéb alkotmányjogi megnyilatkozások (kiváltképpen az alkotmányi szokásjog) egybevetéséből kell inspirációt meríteni, az alkotmány szellemét kiérezni, annak alapelveit megállapítani". A történeti alkotmány ugyanakkor nem zárja ki, hogy a szokásjogi fejlődés mellett - kiegészítő jelleggel - a törvényi jogalkotás is érvényesüljön, miként a kartális alkotmányok mellett is előfordulnak szokásjogi intézmények. Tomcsányi mindezekből azt a következtetést vonta le, hogy "egészen tiszta történeti (szokásjogi) és egészen tiszta írott alkotmányok nincsenek".¹ A világháborút (értelemszerűen az első világháborút) követő megrázkódtatások kapcsán hivatkozott arra, hogy a magyar alkotmány nem vesztette el történeti jellegét, miután az ország államformája változatlanul az "ősi királyság" maradt, és a kiegészítő szervként működő nemzetgyűlés sem változtatta meg az alkotmány természetét, illetve történeti jellegét. Egyed István, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem professzora

1943-ban a következőképp vélekedett a történeti alkotmány fogalmáról. "A magyar állam alkotmánya nem írott, hanem történeti alkotmány. Ez azt jelenti, hogy alkotmányunk tételei sohasem voltak egységes, áttekinthető alkotmánytörvénybe foglalva. Szent István sem készített új alkotmányt a magyar államnak, de nem készült ilyen utódai alatt sem. A magyar alkotmány nem egyes emberek, de megszámlálhatatlan nemzedékek alkotása, azt a nemzet századok során építette fel."² A kolozsvári tudományegyetem professzora, Csekey István ugyancsak 1943-ban megjelent kötetében bizonyos tekintetben az előbbiekhöz hasonló módon közelített a "magyar nemzeti szellem legeredetibb" alkotásaként aposztrofált történeti - az ő szóhasználatában: történelmi - alkotmányhoz. Alkotmányunk "ezeréves fokozatos, megszakításoktól mentes fejlődésnek az eredménye." A magyar alkotmány szabályai "korszakokként keletkezett törvényekbe és szokásjogi megállapodásokba, nem pedig egységes alkotmánylevélbe ún. kartába vannak összefoglalva".³ A történelmi alkotmány tételei azonban nehezebben ismerhetők fel, hiszen nincsenek egységbe foglalva. Ezt azonban Csekey a történelmi alkotmány "egyik főerősségének" tekintette. A történelmi alkotmány rendelkezései "a nép meggyőződéseiként nemzedékről nemzedékre szállva szokásjogként élnek tovább." A nemzet "érzésével és gondolkodásával" annyira összeforr a történelmi alkotmány, hogy "valósággal érzelmi forrása lesz a hazaszeretetnek." Ahol pedig "az ezeréves alkotmány átment a nép szokásaiba, erkölcsibe és gondolkodásába, ott az alkotmány fennmaradását mindez sokkal jobban biztosítja, mint bármiféle alkotmányos garancia".⁴ Gondolatmenetét azzal zárta, hogy miután hazánkban az alkotmány olyannyira szervesen kapcsolódott össze "a nemzet lelkével és egyéniségével", hogy annak "félretelése" - azaz a történelmi alkotmány mellőzése - a nemzet halálát jelentené.⁵

A második világháború előtti közjogi irodalom érzékelte a történeti alkotmány évszázados jogfejlődést átívelő, belső ellentmondásoktól terhes karakterét. Ezzel összefüggésben Molnár Kálmán, a pécsi tudományegyetem közjogász professzora az alábbiakat emelte ki: "A magyar állami szervezet - a polgároknak a közhatalomban való részesedése alapján - több, mint ezeréves történelmi fejlődés folyamán épült ki; ezért nevezzük alkotmányunkat történelmi alkotmánynak".⁶ Arra is felhívta a figyelmet, hogy "a történelmi alkotmány egyes tételeit évszázadok választják el egymástól, más korszak más gondolkozása tükröződik vissza rajtuk, a látszólagos ellentmondásokat csak a helyes jogmagyarázat egyenlítheti ki, a hatályban lévő szabályokat a már hatályon kívül helyezettektől csak az egész törvénytáron való biztos áttekintés

¹ TOMCSÁNYI M.: *Magyarország közigazgatása*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1943. 49.

² EGYED I.: *A mi alkotmányunk*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1943. 42.

³ CSEKEY I.: *Magyarország alkotmánya*. Renaissance Könyvkiadó, Budapest, 1943. 9.

⁴ Uo. 10.

⁵ Uo. 13.

⁶ MOLNÁR K.: *Magyar közjog*. Danubia, Pécs, 1929. 244.

különbözteti meg.⁷ Ezzel összefüggésben - hangsúlyozottan a jogalkotás és a jogalkalmazás technikájára tekintettel - tartotta az "írott alkotmányt" a történelmi alkotmánnyal szemben tökéletesebbnek, hiszen az írott alkotmány szabályai "ugyanazon kor egységes gondolkozását tükrözik vissza, az egyes tételek össze vannak csiszolva, ismétlések, ellenmondások kikerülve." Az írott alkotmány mindezek következtében "könnyen áttekinthető és alkalmazható, mert az egész anyag együtt van az alkotmánylevélben".⁸ Arra is rámutatott, hogy a történelmi alkotmány "nem jelent mozdulatlanságot, megkövültséget, nem jelenti a fejlődés tagadását." Miután az életviszonyok örökösen átalakulnak, a jognak is hozzá kell idomulnia az életviszonyok átalakulásához. Az államélet "természetével" ellenkezik ugyanakkor az ún. "öröktörvények", és hiába is deklarálja valamely törvény a megváltozhatatlanságát, "a fejlődő államélet követelményeivel nem számoló eme korlátozást a későbbi törvényhozás nem veszi figyelembe."⁹ A történelmi alkotmány tehát olyan sok évszázados - egyes vélemények szerint ezeréves - múlta visszatekintő konstrukció a második világháború előtti közjogtudomány álláspontja szerint, amelyet különféle sarkalatos-, illetve alaptörvények, "alkotmányjogi megnyilatkozások", valamint az "alkotmányi szokásjog" alakítottak. Alaptételei ugyan nehezen ismerhetők fel, hiszen nincsenek egységes alkotmánylevélbe összefoglalva, ám éppen ez biztosította a rugalmasságot a számára a merev és rugalmatlan kartális alkotmányokkal szemben. Ez volt tehát az elmúlt korok vélekedése a történelmi alkotmányról. A jogbiztonsághoz napjainkban fűződő nyomós érdek miatt azonban feltétlenül szükségesnek tűnik, hogy a legautentikusabb tényező, azaz maga az alkotmányozó hatalom nyilatkozzon arról, hogy megítélése szerint mi tartozik a történelmi alkotmány fogalmi körébe, illetve tartalmi keretei közé.

Alaptörvény - sarkalatos törvény

Az 1945 előtti magyar közjogtudomány az alaptörvény fogalma alatt az alkotmány alaptételeit, vagy sarokpontjait magában foglaló törvényes rendelkezéseket érte. Ennek megfelelően tucatnyi alaptörvény alkotta az ún. történelmi alkotmány gerincét, jöllehet az alaptörvények számát illetően nem mutatkozott konszenzus a szakirodalomban. A közjogtudomány Pauler Tivadar másfél évszázaddal ezelőtti felosztását azonban irányadónak tekintette. Ezek szerint alaptörvény az olyan törvény, amelyet maga a törvényhozó nevez annak, illetve amely törvény tartalmi fontosságánál fogva annak bizonyul.¹⁰ Ennél is tovább ment Boncz Ferencz, aki azon a véleményt osztotta, hogy az alkotmány alapját, a kormányzat alakját, az uralkodás módját, valamint az állampolgárok-nak az állam között kialakuló lényeges jogviszonyokat szabályozó törvények minősülnek sarkalatos törvénynek, vagy alaptörvénynek.¹² A történelmi alkotmány időszakában ugyanakkor a törvények között megalkotásuk és megváltoztatásuk formájára nézve nem voltak különbségek, hiszen az alaptörvényeket is ugyanolyan eljárási rend mellett - és egyszerű többséggel - fogadták el, illetve változtatták meg, mint a "közönséges" törvényeket. Az eltérés nem formai, vagy alaki természetű, hanem tar-

talmi jellegű volt. Mindezek alapján tett különbséget az 1945 előtti magyar közjogi irodalom az alaki, vagy formai értelemben vett alaptörvény, illetve a tartalmi értelemben vett alaptörvény között. Míg az alkotmánylevéllel, illetve kartális alkotmánnyal azonosított, különleges eljárási rendben elfogadott alaki alaptörvényt a második világháború előtti magyar alkotmányjog nem ismerte, addig a tartalmi értelemben vett, a törvényhozás rendes menete szerint elfogadott alaptörvényt ismerte és alkalmazta. Paradox jelenség tehát, hogy miközben a 2011-ben elfogadott Alaptörvény revitalizálja a történelmi alkotmányt, annak kontextusától teljességgel eltérő jelentést tulajdonít magának az alaptörvénynek. Az alkotmányozó ugyanis az Alaptörvényt lényegében a kartális alkotmánnyal azonosította, miközben magát az Alaptörvény kifejezést téves premisszák alapján a történelmi alkotmány gondolatkörébe helyezte vissza. A terminológiai kiforratlanságot jelzi az alábbi felszólalás is: "...bár alkotmányunkat alaptörvénynek nevezzük, kifejezve ezáltal is tiszteletünket és a szellemi kontinuitást a történelmi alkotmány tekintetében, ez az alaptörvény változatlanul kartális alkotmánynak minősül, mivel minősített többséggel fogadjuk el, és az a jogrendszer csúcán fog elhelyezkedni. Azt gondolom, hogy ez a megoldás megbízhatóbb biztosítékot jelent ahhoz képest, mint amikor az alkotmányos kérdéseket szabályozó törvényeket egyszerű többséggel lehet elfogadni, illetve módosítani. Ezt a garanciális pozíciót a továbbiakban sarkalatos törvények még inkább erősebbé teszik."¹³ A 2011-es Alaptörvény azonban megítélésünk szerint nem illeszthető a történelmi alkotmány fogalmi keretei közé: sem tartalmi, sem pedig formai értelemben. A magyar törvényhozás ugyanis az Alaptörvényt olyan egységes, írott és minősített többséggel elfogadott alaptörvényként identifikálta, amelyet a történelmi alkotmány időszakában hazánkban nem ismertek. Az írott, egységes, minősített többséggel elfogadott alaptörvény pedig a kartális alkotmány fogalmával esik egybe, amelyet 1945 előtt nem alkalmaztak.¹⁴ Elképzelhető, hogy az alkotmányozó szándéka 2011-ben arra irányult a történelmi alkotmány terminológiai felélesztésekor, hogy Magyarország alkotmányos rendszerének alapköveit a történelmi hagyománynak megfelelően alaptörvényekkel és az azzal azonos megítélés alá eső sarkalatos törvényekkel rakja ki, miközben a nagybetűs Alkotmány fogalmát a közelmúlt rekvizitumai közé kívánta száműzte. Csakhogy minden erre irányuló szándék ellenére az alkotmányozó hatalom kartális alkotmányt fogadott el, amelyet az Alaptörvény közelmúltban elfogadott módosításainak már pusztán az elnevezése - Magyarország Alaptörvényének első, illetve Magyarország Alaptörvényének második módosítása - is alátámaszt. Az alkotmányozó hatalom 2011-ben a sarkalatos törvénynek is újszerű tartalmat tulajdonított. A történelmi alkotmány korának közjogi irodalma egyenlőségjelet tett alaptörvény és sarkalatos törvény közé.¹⁵ A kettő között pusztán elnevezésbeli különbség volt: *lex fundamentales*, illetve *lex cardinales*. Tartalmát és elfogadásának módját illetően semmiféle eltérés sem mutatkozott az alaptörvény és a sarkalatos törvény között. Erre utal Joó Gyula megfogalmazása is: "Az olyan törvényeket, amelyek alkotmányunknak (rendszerint régen

⁷ Uo. 245.

⁸ Uo. 245.

⁹ Uo. 246.

¹⁰ EGYED I.: Alaptörvények a magyar alkotmányjogban. Magyar Jogi Szemle, 1927/október. 313-318.

¹¹ Idézi: uo. 315

¹² BONCZ F.: Magyar államjog. Athenaeum, Budapest, 1877. 6-7.

¹³ Salamon László 2011. március 23.-i felszólalását lásd: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=77&p_felsz=8&p_szoveg=&p_felsz=10

¹⁴ Eltekintve az 1919. tavaszi-nyári szovjet-tanácsköztársaság időszakától, amelynek ideje alatt alkották meg Magyarország első kartális alkotmányát - ám ez a néhány hónap kívül esett a történelmi alkotmány időszakából.

¹⁵ Erre hivatkozott Koi Gyula is. Lásd: KOI GY.: A sarkalatos törvények kérdése az Alaptörvényben. Új Magyar Közigazgatás, 2011/6-7. 2.

kialakult) főbb elveit tartalmazzák, alap- vagy sarkalatos törvényeknek nevezzük. Ezek a törvények külön természetű jogi fogalmat nem képeznek. A többi birodalmi törvények sorából egyedül tartalmuk súlyánál fogva emelkednek ki.”¹⁶ Ezzel szemben a 2011-es Alaptörvény óta - miként fentebb hivatkoztunk is erre - a sarkalatos törvény a kétharmados többséggel elfogadandó törvények körét jelenti.

Jól érzékelhető tehát, hogy az Alaptörvény a történeti alkotmány korszakától teljességgel eltérő módon közelített magához az Alaptörvény és a sarkalatos törvény fogalmához. A historizáló törekvések mindazonáltal akkor érhetnek el célt, ha a precízen használt és a történeti kontextushoz illeszkedő közjogi fogalmakon kívül minden egyes történelmileg releváns fordulatot megfellebbezhetetlen tények és érvek támasztanak alá. Ellenkező esetben könnyedén célt téveszthet a historizáló szándék.

Schweitzer Gábor
tudományos főmunkatárs

¹⁶ JOÓ GY.: A magyar törvény fogalma és jogi természete jogtörténeti és összehasonlító alapon. Első részlet. Sziládi László Könyvnyomdája, Kecskemét, 1908. 248.

Könyvszemle

VÖRÖS IMRE: *Csoportkép Laokoóonnal - A magyar jog és az alkotmánybíráskodás vívódása az európai joggal.* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete, Budapest, 2012. 127.

2012 nyarán jelent meg Vörös Imre akadémiai székfoglalója, amely az európai jog és a magyar alkotmányjog, alkotmánybíráskodás közötti rendkívül összetett viszonyrendszert mutatja be a szerzőtől megszokott lendületes és olvasható stílusban.

A szerző a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatát értékelve azt emeli ki, hogy a testület már 1997-ben foglalkozott az európai jognak a magyar jogra gyakorolt hatásával. Ebben a túlzott aktivizmusról tanúskodó 4/1997. (I. 22.) AB határozatban lefektetett gondolatmenet vált az AB további gyakorlatának az alapjává. A 143/2010. (VII. 14.) AB határozat (ún. Lisszabon-határozat) meghozatalánál azonban már világossá váltak azok az alapvető nézetkülönbségek, amelyek már az 1997-es határozat alap gondolatát kérdőjelezték meg. Ennek ellenére a többségi vélemény továbbra is követte az 1997-es határozat gondolatmenetét és ennek mentén a Lisszabon-határozat is leszögezte, hogy a nemzetközi szerződést kihirdető magyar törvény utólagos normakontrolljára uniós kontextusban - tehát az alapszerződések tekintetében is - van hatásköre a magyar Alkotmánybíróságnak, azonban az esetleges alkotmányellenesség megállapítása az uniós tagságból folyó kötelezettségeinket nem érinti. A jogalkotónak kell olyan helyzetet teremtenie, hogy a Magyar Köztársaság az Alkotmány sérelme nélkül teljesítse a tagságból adódó kötelezettségeit.

A szerző szerint a magyar Alkotmánybíróság afelé tendál, hogy a későbbiekben is várható alapszerződés-módosítások esetében az előzetes normakontrollt tartsa kívánatosnak, igaz az utólagos normakontrollra vonatkozó hatásköre korlátozottságának nyílt kimondását a testület kerüli. A szerző rámutat arra, hogy a Lisszabon-határozat a hatáskör szempontjából nyilvánvalóvá tette azokat a súlyos nézetkülönbségeket, amelyek az uniós alapszerződések módosításait kihirdető törvények előzetes normakontrolljának igénye mellett az utólagos normakontroll gyakorlása tekintetében a testületen belül fennállnak. Márpedig a hatásköri probléma - hívja fel rá a figyelmet a szerző - az alapszerződés-módosítást kihirdető törvény esetében egyre kiélezettebb (20. o.).

A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatát összegezve a szerző arra a megállapításra jut, hogy az AB csapdahelyzetben van. Ennek a paradoxonnak a lényege, hogy az Alkotmány általános felhatalmazást ad egy olyan nemzetközi rendszerhez való csatlakozásra, amelynek normái magával az Alkotmánnyal szemben is feltétlen érvényesülést kívánnak. Ehhez kapcsolódóan az az alapkérdés vár megválaszolásra, hogy korlátozhatja-e a tagállami alkotmány az uniós integrációnak, hatáskörgyakorlásnak, és ha igen, mely ponttól, vagyis mi a mérce ennek kijelölésére? A magyar AB a szerző véleménye szerint indokoltan önkorlátozást gyakorol, amikor az uniós jog hiteles értelmezését teljes egészében az Európai Bíróságnak

engedi át, hiszen azt a rendes bíróságok is értelmezik és alkalmazzák (28. o.).

A szerző álláspontja szerint emellett az európai jog nem a magyar jog része. Az európai jog alkalmazási elsőbbségéből és közvetlen hatályából legfeljebb csak annyi látható, hogy két párhuzamosan alkalmazandó normaösszességről, jogrendről van szó, azonban az európai jognak ez a státusza nem az Alkotmánnyon, hanem nemzetközi szerződéseken, valamint az uniós jog egyes normáin és az Európai Bíróság gyakorlatán alapul (29-30. o.).

A szerző ezt követően bemutatja a cseh, a német, valamint a francia alkotmánybíróságok gyakorlatát. Az ezt követő részben kiemeli az európai jog néhány fontosabb területét (versenyjog, nemzetközi kollíziós jog, nemzetközi társasági jog, uniós polgárság), melyeken keresztül részletesebben is elemzi az uniós jog és a tagállami jogok közötti viszonyt. Egy külön részben alkotmányjogi szempontból vizsgálja meg az európai uniós jog mibenlétével, rendszertani tagolásával kapcsolatos kérdéseket.

Az utolsó részben a szerző visszatér a kiindulópontokhoz, vagyis az uniós jogrend és a magyar jogrendszer viszonyához. Ennek során megerősíti azt az álláspontját, hogy az uniós jog a magyar jogtól különböző önálló jogrend, amely a Magyar Köztársaság területén is alkalmazandó. A két jogrendszer tehát párhuzamosan létezik, egymásnak mellérendeltek (96. o.).

Az uniós jog azonban ettől még nem válik a magyar jogrendszer részévé. Az uniós jog a szerző nézete szerint tehát nem része a magyar jogrendszernek, nem is áll sem felette, sem alatta, hanem mellette (106. o.).

Bodzási Balázs

*

CSINK LÓRÁNT - FRÖLICH JOHANNA: *Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről.* Gondolat, Budapest, 2012. 166 o.

A 2012-ben megjelent, "gyorsreagálású" kötet két fiatal, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen oktató szerző közös tudományos munkája az Alaptörvényről. A szerzők előszavukban hangsúlyozzák, hogy az Alaptörvény margójára írt figyelemfelkeltő glosszákkal (és nem tudományos értekezésekkel) szeretnék fenntartani, esetleg tovább is gördíteni az alkotmányos demokrácia alaptételeiről szóló diskurzust. Egyetértőleg Schanda Balázs előszavával: a könyv hozzászólásra, párbeszédre hív. Valóban, mindezt olyan színvonalon teszi, ahogy érdemes beszélgetni a felvetett kérdésekről.

Voltak és vannak alapvető dilemmák az alkotmányozással és az Alaptörvénnyel kapcsolatban, amelyeket minden alkotmányjoggal foglalkozó szakembernek végig kell gondolnia. Ehhez nyújt segítséget a könyv: vitaindító, amely egyben pontosan jelzi azt is, hogy a fiatal kutatógyakorló jogásznak milyen rajtkőre kell felállnia ahhoz, hogy pályáján el tudjon indulni. A felvetett kérdések átte-

kintését segítő főként magyar szakirodalom mindenkinek kiindulópont lehet.

A könyvet a szerzők három részre tagolták. Az első fejezet az "Alkotmány, alkotmányozás, alkotmánymódosítás", a második a "Magyarország Alaptörvénye mint alkotmány", a harmadik az "Alkotmányelméleti, értelmezési kérdések az Alaptörvény körül" címet viseli.

Az első fejezet kissé esetlegesnek tűnő módon és terjedelemben dolgoz fel kérdéseket az alkotmány mint jogi, politikai norma, az alkotmányozás és alkotmánymódosítás, illetve az alkotmányértelmezés tárgykörében. A könyv nem sokkal az Alaptörvény megalkotását követően született meg, és a szerzők előszavukban nem titkolták, hogy részben már publikált írásait dolgozták fel. Talán e két tényezőtől fakad az, hogy az első fejezetben egyes pontok megközelítése egy kicsit távolról és kicsit nehézkesen indul (17-21), vagy kissé didaktikus (62-84).

A második és a harmadik fejezet már lényegretörőbb, izgalmasabb. Az Alaptörvény mint jogi-politikai dokumentum vizsgálatakor a szerzők rákérdeznek többek között arra is, hogy közelebb férköztek-e az emberekhez az alkotmányos értékek az Alaptörvény hatálybalépésével, illetve, hogy helyes-e az, ha az alkotmányozó konkrét politikai problémák orvoslására használja a legmagasabb szintű jogi normát. A kérdésfeltevés releváns és bátor. A holizmus és redukcionizmus elméletét az alkotmányozásra alkalmazva már hallhattuk korábban Csink Lóránt előadásában. A meglepő gondolat originális, de mintha az elmúlt évben nem vált volna kidolgozottabbá. A kínai minta ötlete egy-két oldalban szemöldökráncolásra készlet (ismerve a kínai demokrácia állapotáról szóló híreket); mindenképpen bővebb magyarázatot igényelne (101-104). Szintén ebben a részben olvashatunk az Alaptörvény mögöttes filozófiájáról. A filozófia kifejezés némileg túlzó, a szöveg inkább azt hangsúlyozza, hogy többféle alkotmányozási módszer elfogadható a jó cél, az alkotmányos demokrácia működtetése érdekében (107-108). (Általában is elmondható az apró észrevétel, hogy a kötet nem mindig helyesen használja az elmélet, a dogmatika (módszer) és a gyakorlati megfontolások kategóriáit.)

A kötet harmadik részében a szerzők körbejárják, hogy mit jelentenek, és elfogadhatóak-e a keresztény utalások az Alaptörvényben, hogyan érdemes értelmezni a történeti alkotmány fogalmát Magyarországon, miképp olvasható az Alaptörvény 28. cikkében megadott értelmezési arany szabály, illetve mit kell tudnunk az Alaptörvény átmeneti rendelkezéseiről. Négy nagyon fontos, érdekes téma, és négy átgondolt, szimpatikus megfjtés. A levezetések minden esetben egy erősen alapjogvédő szemléletet tükröznek, és láttatják azt is - amit a könyv első fejezetében a szerzők általánosságban fejtenek ki -, hogy értelmezéssel, jog-, illetve alkotmányértelmezéssel hogyan lehet a normaszövegből kiolvasztani azt a tartalmat, amely elfogadható az értelmező számára.

A kötet egésze átgondolt, logikus, olvasmányos, megfogalmazása igényes. A szerzőknek a saját álláspontjuk jól artikulált előadásával a diskurzus fenntartása mindenképpen sikerült, a felvetett témák újbóli átgondolása mindig és álláspontom szerint minden alkotmánnyal foglalkozó jogász számára hasznos. A szerzőknek ezúttal talán még nem sikerült a vita jelentős továbbgördítése, ám a könyv mindenképpen jó, színvonalas alapvetés a benne foglalt kérdések további tudományos elemzéséhez.

Gárdos-Orosz Fruzsina

*

Lex Baiuvariorum. A bajorok törvénye. (Ford. és jegyzetekkel ellátta, az előszót és a kísérő tanulmányt írta Nótári Tamás.) Lectum Kiadó, Szeged, 2011. 266. o.

Nemcsak a jogtörténészek számára hiánypótló vállalkozás eredménye ez a könyv, mely a közelmúltban jelent meg Nótári Tamás tolmácsolásában és kísérő tanulmányaival, hanem a történészeknek is. A sokoldalú szerzőnek, ezúttal a középkori bajor történelem és jog avatott szakértőjének szisztematikusan végzett tudományos kutatásának is fontos állomása e kötet. Mintegy boltívben a zárókö, egyfajta összegzése és pillanatnyi lezárása az e tárgyban végzett munkájának. Hiszen fel kell idéznünk Nótári Tamásnak ezen a területen megjelentetett korábbi forráskiadványait és monográfiáit: a középkori Salzburg forrásaiból és a salzburgi historiográfia kezdetéről.

Immár a középkori bajor jog és történelem olyan forráskötetét tarthatjuk kezünkben, amely mindkét diszciplína ismeretét feltételezi olvasójától, és amely mindkét tudományág magyar kutatóinak alapvető forrásmunkájává lép elő. Hiánypótló ez a kötet már csak azért is, hiszen - sajnálatos módon - a középkori jogforrások a történelmi szöveggyűjteményeink lapjaira szorultak vissza, sokszor a cikkek közlő válogatott formában. Pedig a kora középkorról szóló csekély számú források megnövelik az utókorra fennmaradt, és írásba foglalt *lex*-ek forrásértékét. Így a *Lex Baiuvariorum* is az 788-as frank annexióig önálló Bajor Hercegség legkorábbra datálható írott forrása. E könyv azonban nemcsak forrás- és fordításközlés. Öröndetes módon a szerző közli ugyanis a magyar fordítással párhuzamosan az általa használt latin szöveget is, amelyet néhány helyen önállóan rekonstruált. E kétnyelvű edícióban a kutatók számára így a bajor jogintézmények és szabályok, valamint a középkori (jogi) latin nyelv magyar nyelvi megfelelői, fordítási megoldásai visszakereshetők, elemezhetők, követhetők. A fordítás nyelvi lektora, a szerző egykori szegedi tanára, Galántai Erzsébet volt.

A bajor törvény az egyik legjobban áthagyományozódott törvény a délnémet népjogok közül. Valóban, hiszen igen terjedelmes, 23 címből álló törvényt olvashatunk. Elsősorban a személyi jog köréből (egyháziakra, a hercegre, a bajor genealogiákra, a szabadokra és szolgákra, a nőkre vonatkozóan), majd az egyes bűncselekményekről, egyéb károkozásokról, a magánjogi jogügyletekről és az állatokról. A törvény szövegét értelmező jegyzetek egészítik ki. A szerző ugyanebben a kötetben teszi közzé a bajor történelemmel és joggal foglalkozó kísérőtanulmányait is. A Karoling-Agilolfing viszály állomásait, az önálló Bajor Hercegség megszűnésének tárgyalását követi az egyházszervezet kialakulása és a bajor törvény keletkezés története. Azonban III. Tasziló, az utolsó bajor herceg alakja az egész kísérőtanulmányon végigvonul. Tasziló 788-ban tartott pere jó alkalom a szerzőnek arra is, hogy a korabeli lehetséges tényállások megállapításával bírói ítélet rekonstrukciót végezzen. A törvényben meghatározott vérdíjak nagysága alapján jó példát látunk arra is, hogyan lehet e törvenyműből a bajor genealogiák súlyát, a társadalmi szerkezetet és annak átalakulását, valamint a szabadokon és szolgákon kívül számos köztes személyállapot elkülönítését megállapítani. Továbbá egy frappáns fogalmi meghatározást a *marca* és a *commarcanus* törvényben előforduló eseteiben. Mégis, talán a hazai érdeklődésre leginkább számot tartó kérdés újrafelvetéseként, a szerző a *Lex Baiuvariorum* Szent István törvényeire gyakorolt hatását vizsgálja. A bajor joganyag felől közelítve a magyar írott joghoz, értékes adalékokat nyújt

Endlicher, Závodszky, Schiller, Madzsar és legutóbb Hamza Gábor, Zlinszky János eddigi megállapításaihoz. Bármennyire is keressük a pontos jogi analógiákat a szomszédos jogi régiókban, nem feledhetjük el azonban

Szent István első dekrétumának prologusából, hogy: "minden egyes nép saját törvényeivel él" és ezt fogalmazta meg a bajor törvény előszava is: "minden egyes nép a szokásjog alapján magának alkotott törvényeket".

Szabó Pál